

עיתונות לאומית-לוחמת או סחרירית-צהובה שמואל יעקב יאצקאן ומשפחת היינט

חגי זילברברג

ב־115 השנים שלפני מלחמת העולם השנייה התפתחה בוורשה, העיר שהייתה מרכז יהדות מזרח אירופה ופולין, עיתונות יהודית עשירה ומגוונת בלשונה ובדפוסיה הארגוניים והתוכניים. אחת הדוגמאות המזהירות ביותר במסכת עיתונאית זו הייתה ללא ספק יומון היידיש היינט והסביבה האנושית המרתקת של הוצאתו לאור, מ־1908 ועד 1939. כשיאו, ערב מלחמת העולם הראשונה, הייתה תפוצתו היומית כ־150,000 עותקים, וביוזמת הנהלתו יצאו לאור גם יומונים, שבועונים, ירחונים וספרים ביידיש, בעברית ובפולנית במגוון תחומי תוכן.¹ במשך כעשרים שנות קיומה של הרפובליקה הפולנית השנייה המשיך היינט לשמור על מעמדו הבכיר, אם כי בסביבה עשירה ומגוונת יותר של עיתונות יהודית, עד גיליונו האחרון שנדפס בימים הראשונים של הכיבוש הגרמני, ב־22 בספטמבר 1939.²

במאמר אציג את העיתון היינט מנקודת מבט ארגונית. זו כוללת את התפתחותו הארגונית-כלכלית, הסביבה התחרותית, מבנה הבעלות והחלוקה למחלקות השונות של ההוצאה לאור ומערכת היחסים ששררה ביניהן, ועד מאפייני המדיניות ביחס לתוכן השייוקי, הגדרת קהלי היעד ומאפייני התוכן והמדיניות שיודגמו באמצעות ניתוח כמה מאמרים וכתבות.

מכיוון שהעוסקים במלאכה הלכו לעולמם נעזרתי, מעבר למחקר שנערך על היינט ומייסדיו, במקורות המידע הבאים: (א) גיליונות היינט הנגישים באתר העיתונות היהודית ההיסטורית (<https://www.nli.org.il/he/>); (ב) מחקרו התיעודי של חיים פינקלשטיין, חבר מערכת היינט למן 1920: "היינט: אַ צײַטונג בײַ יידן"; (ג) מאמרים נוספים מאת יצחק גרינבוים, משה סנה, ובערל קוטשער שהתפרסמו בספר פרעסע וואָס איז געווען; (ד) מאמרים שכתבו חברי מערכת והתפרסמו בחוברת היינט יוביל־ייִ-בוך, 1908–1928. כמו כן הסתייעתי בדברים שכתבו על היינט בעיתונים אחרים בתקופת פעילותו ולאחריה, רובם מתחריו...

בניתוח הטקסטים העיתונאיים אשתמש בשיטות מחקר תקשורתיות העוסקות בחשיבותה של העיתונות כמוסד מרכזי להבנייתו של מרחב ציבורי (Public Sphere) עירוני ולגיבושן של הגדרות לאומיות. כמו כן אדון בתיווך (Mediatization) של אמצעי התקשורת בין הקוראים לעולם הפוליטי, כולל תהליכי מסגור (Framing), אסכולת סדר היום (Agenda-Setting) ותיאוריית הבולטות (Priming).

הרקע ההיסטורי והסוציולוגי-תקשורתי

העיתונות היהודית בפולין הרוסית, ובעיקר בוורשה, ערב ייסודו של היינט
אוכלוסיית יהודי פולין הרוסית גדלה בשיעור משמעותי במאה התשע-עשרה, מ-212,944 (1816) ל-1,270,575 (1897), וביחס לשאר האוכלוסייה, הפולנית בעיקרה, מ-7.79 אחוזים ל-14.25 אחוז.³ התפתחותו של ציבור יהודי גדול בוורשה היא עובדה רבת משמעות על רקע היותה העיר הגדולה בערי פולין, משכנה של נציגות הממשל הרוסי, אחת ממרכזי התעשייה הפולנית ורשת הרכבות בפולין הרוסית, ומרכז החיים האינטלקטואליים.⁴ מהפכת 1905 באימפריה הרוסית והרפורמות הפוליטיות שבעקבותיה הוסיפו נדבך חשוב להתפתחות הספרה הציבורית הלא-יהודית והיהודית.⁵ הרפורמות החוקתיות אשר כללו ביטול משמעותי של הצנזורה על התקשורת והחוק שהתיר התאגדות, הניעו את התפתחותה של עיתונות פוליטית ומסחרית, והקמת ארגונים ואיגודים פוליטיים, מסחריים ותרבותיים-השכלתיים אשר איצו את התפתחותה של מרחב ציבורי ער.⁶ בדצמבר 1905 התפרסמה הרפורמה הסמי-דמוקרטית הרוסית בדמותם של חוקי הבחירות לדומה הראשונה,⁷ והעמידה את יהודי האימפריה נוכח אפשרויות מבטיחות להשפעה על עתידם ועתיד המדינה שבקרבה התגוררו.⁸ עם זאת נוצר ריק הנהגתי בארגון ציבור המצביעים היהודי מצד קבוצות ההנהגה המובילות, המתבוללים, הציונים והמהפכנים, כל אחת מטעמה.⁹ אל תוך ריק הנהגתי זה בתחום הארגון הפוליטי נכנסו שחקנים מוכרים פחות, בעיקר עיתונאים שכתבו ביידיש. העיתונים ביידיש, בעיקר היומונים, היו לספקי מידע פוליטי שוטף, ולא פחות מכך לבמה העיקרית לדיון והשפעה ציבוריים ואף לצמיחת מנהיגי ציבור מסוג חדש שקראו תיגר על המנהיגות הקהילתית הוותיקה.¹⁰

תולדות העיתון היינט על רקע הסביבה התקשורתית התחרותית בוורשה
אפשר ללמוד על המרחב העיתונאי בוורשה של 1906, כשהחלו לפעול מייסדי היינט, מדו"ח ועדת הצנזורה בוורשה על עיתונים יהודיים שנדפסו בנספחי ספרו של מריאן פוקס על העיתונות היהודית בוורשה.¹¹ הדו"ח מתאר יוזמות של מייסדי היינט בתשעה יומונים ושישה שבועונים יהודיים. שלושה מהם היו עיתונים ותיקים שנערכו בידי עורכים ופעילי ציבור ותיקים ילידי פולין. שניים מהם, בשפה הפולנית, היו היומון *Nowa Gazeta* (העיתון החדש, שבמשך חודשים אחדים יצא לאור בשם *Ludzkość* |אנושיות|) ונמכר בכ-10,000 עותקים, והשבועון *Izraelita*, אשר נמכר בכאלף עותקים. שניהם היו בעלי אופי פובליציסטי בתחומי האקטואליה, התרבות והכלכלה, ותמכו בהם שכבת אליטת הבנקאות והמסחר היהודית הוורשאית, וכן אינטלקטואלים פולנים פרוגרסיביים לא-יהודים, בעיקר אלה שהזדהו עם התפיסה הפולנית הפוזיטיביסטית.¹² בדומה לסטניסלב אלכסנדר קמפנר,¹³ עורך *Nowa Gazeta*, ראה גם אדולף יעקב כהן, עורך *Izraelita*,¹⁴ במאמרי הדעה ובסקירות האקטואליה אמצעי לקידום הסובלנות התרבותית והאחוזה בין הפולנים ליהודים, והכרה בספרות פולנית-יהודית ובמחבריה.¹⁵

העיתון הוותיק השלישי היה היומון העברי הציוני הצפירה, אשר נמכר בכ־3,000 עותקים. הוא יצא לאור ונערך למן 1894 בידי נחום סוקולוב. במקביל כיהן סוקולוב כמנהל ספרותי ב־*Izraelita* מסוף 1896, אך ביקורתו ההולכת וגוברת על מחנה היהודים הפרוגרסיביים שבוורשה, אשר כונו בפיו למן הקונגרס הציוני הראשון בכינוי הגנאי "מתבוללים",¹⁶ וכן ביקורת חברי מערכת *Izraelita* על אהדתו לציונות, הביאו לפגיעה במעמדו בעיתון והוא פרסם מאמרים שהלכו והתמעטו עד לעזיבתו את העיתון באוגוסט 1902.¹⁷ מעתה התמקדה פעילותו העיתונאית בוורשה בהצפירה אשר הפך בהדרגה, בעריכתו, לאחד משופרותיה של התנועה הציונית בפולין.¹⁸ סוקולוב סבר כי על העיתונאי לפעול ליצירת דעת הקהל היהודית ועיצובה בדרך ההשכלה והשפה העברית צריכה לשמש כאמצעי לשמירת האומה.¹⁹ עם התקרבותו לתנועה הציונית שאף לקדם את השקפותיה,²⁰ "להאיר נתיב להמון קוראים תמימים".²¹ נראה שהמשבר הכלכלי בהצפירה החל מ־1904 פעל להעלות את קרנו של תחום האקטואליה החדשותית, שבתחילת 1906 טבע את מטרתו העיקרית כ"עתון משמיע חדשות [...] להשתכלל מצדה האינפורמטיבי".²² בפברואר 1906 נסגר הצפירה בידי הצנזורה הרוסית,²³ במסגרת פגיעתה בפעילות הספרותית על רקע הסערה הפוליטית באימפריה הרוסית. סוקולוב עבר לכהן בברלין כמזכיר ההסתדרות הציונית העולמית.²⁴

קבוצת העיתונאים השנייה שהופיעה בדו"ח הצנזורה הייתה פרי גל חדש של עיתונות יהודית, בעיקר ביוזמת צעירים יהודים "ליטְנֵקִים", כינוי ליהודים שהיגרו לפולין הרוסית מהחלק המזרחי של תחום המושב, בעיקר מליטא ומרוסיה הלבנה,²⁵ אשר היו המקור העיקרי לתמורה הלאומית היהודית הפוליטית החילונית יותר שהחלה להופיע בפולין אם בגרסה הציונית ואם בגרסה הבונדיסטית.²⁶ אליהם הצטרפו פעילי ציבור לאומיים, ותיקים וצעירים ילידי פולין, כגון נחום סוקולוב ויצחק גרינבוים. עיתונים אלה, מלבד יוזמות מייסדי היינט, יצאו לאור לתקופות קצרות, מחודשים ספורים עד שנתיים, ונמכרו בלא יותר מ־10,000 עותקים כל אחד, למעט היומון מאָרגענבלאַט שנמכר בכ־18,000 עותקים במשך אוקטובר ונובמבר 1906 בלבד.²⁷

שני עיתונים צעירים נוספים, היומון העברי הווילנאי הזמן והיומון בידיש הפטרבורגי דער פריינד, החלו לצאת לאור זמן קצר לפני מהפכת 1905. בסוף 1902 התיר שר הפנים הרוסי, ויאצ'סלב פּלֶבֶה, את הוצאתם לאור של שני ימוני חדשות בידיש ושניים בעברית לתקופת ניסיון. שני הראשונים שבהם היו דער פריינד והזמן.²⁸ העיתונאים והעסקנים הוותיקים שאול גינזבורג ושבתי רפפורט מיהרו להקים את דער פריינד בפטרבורג בירת האימפריה החל מינואר 1903, בסיוע מיטב סופרי היידיש באותם ימים. גינזבורג טען בזיכרונותיו כי התפנית במדיניות השלטון נבעה מתקוותו של פּלֶבֶה להסתייע בעיתון יהודי בידיש לעידוד הגירה המונית של יהודים מרוסיה, עקב אחוז היהודים הגבוה בתנועות המהפכניות.²⁹ מהדורתו הצנועה בגודלה, ארבעה דפים בימי החול, ושישה עד שמונה דפים בימי שישי, זכתה עד מהרה לתפוצה חסרת תקדים עד אז בעיתונות

היהודית, עד כ-50,000 עותקים בשיאו,³⁰ אם כי גיליונותיו הגיעו למרכזי היהודים בפולין באיחור של יומיים-שלושה, מה שלעיתים גרם מפח נפש לקוראים היהודים, למשל בעת אירועי המהפכה הרוסית ב-1905.³¹

הזמן נוסד ונערך בפטרבורג בינואר 1903 בידי בן-ציון כ"ץ, בעקבות החלטתו של שר הפנים ולאחר הפסקה קצרה בדצמבר 1904 חודש בוילנה כיומון עברי, בשאיפה שיהיה "כטובי העיתונים האירופיים". היו לו ארבעה מאפיינים תוכניים: "אינפורמציני וספרותי, עברי וכללי גם יחד" מתוך השקפה של "אהבת האמת וגלוי דעת בלי משוא פנים".³² מערכת העיתון הוציאה לאור במקביל ירחון ספרותי – עברי וכללי, עיתון לילדים, ולמשך חודשים מעטים ב-1906 גם יומון יידיש בשם די צייט (הזמן).³³

תנופה עיתונאית זו, אשר התעצמה בעקבות הרפורמות של 1905, קיבלה משנה תוקף עם הופעתו של שמואל יעקב יאצקאן (1874-1936), יליד העיירה הליטאית וובולניק (בליתאית: Vabalninkas) ובעל השכלה מסורתית,³⁴ אשר החל לכתוב ב-1895 עבור השבועון העברי הוותיק המליץ, ולאחר שעבר לוורשה ב-1902 כתב להצפירה.³⁵ במקביל לפעילותו העיתונאית הצטרף יאצקאן לתנועה הציונית והפך לחסיד נאמן של הרצל. בעקבות משבר אוגנדה בקונגרס הציוני השישי, באוגוסט 1903, הצטרף לתנועת הטריטוריאליסטים. ב-1905 פרש מכתבתו בהצפירה והחל לזום הוצאה לאור של עיתונות ביידיש,³⁶ במחיר שווה לכל נפש, כדוגמת עיתונים דומים בפולנית וברוסית באותה עת.³⁷ הוא ייסד את השבועון ההומוריסטי-ספרותי די ביהן (הדבורה), ובשיתוף עם נח פינקלשטיין הוציא לאור וערך את היומון אידישעס טאָגעבלאַט ואת השבועון אידישעס וואַכענבלאַט, שאותו ערך בפועל הלל צייטלין.³⁸

אך את מפעלו העיתונאי המשמעותי ביותר, היומון היינט, ייסד ב-1908,³⁹ עם עמיתו מהצפירה, אברהם גולדברג ואהרון גבוה, וכן האחים נח ונחמיה פינקלשטיין.⁴⁰ היינט ניחן בתכונות ייחודיות והודות להן היה לעיתון הנפוץ בעיתונות היהודית בוורשה. ראשית, העיצוב הגרפי בעל שש עמודות, כותרות גדולות, אוסף כותרות הכתבות העיקריות בפתחת העמוד הראשי, ושיבוץ חדשות לפי מידת העניין בנושא, שלא דווקא היה בעל תוכן יהודי או מקומי,⁴¹ אלא נטייה לסנסציות,⁴² אם כי במידה מתונה יותר מזו שהייתה נהוגה באידישעס טאָגעבלאַט.⁴³ שנית, סיקור חדשות מקיף ואקטואלי המבוסס על הקמת רשת כתבים מקומיים ושליחת נציגים לסיקור אירועים מרכזיים מחוץ לפולין.⁴⁴ שלישית, פרסום רומנים סדרתיים ("רומנים למשרתות") לצד סיפורים מאת מיטב סופרי היידיש, כגון שלום עליכם ו"ל פרץ. לבסוף, טור פרשנות אקטואלי קבוע של יאצקאן בשפה ישירה עממית, לצד מאמרים הגותיים שכתב הלל צייטלין לנוער המתלבט בדרכו הרוחנית – וכל זאת במחיר של שתי קופקות בלבד.⁴⁵ תכונות מגוונות אלה, לצד יחסי ציבור ענפים של העיתון, הביאו להיינט קוראים ממעמדות והשקפות שונות, פרט לחוג היהודים הפרוגרסיביים שהיו קשורים ל-"*Izraelita*" ו-"*Nowa Gazeta*", וראו ביומון היידישאי החדש איום על אידיאל של שילוב דתי-תרבותי ופטריוטיזם יהודי-פולני.⁴⁶

נראה שלאורך העשור שקדם למלחמת העולם הראשונה גדלה בהדרגה תפוצתם של העיתונים בשפת היידיש, עד כי יש המעריכים בסוף תקופה זו את מכירותיו של היינט לברו בכ-100,000 עותקים,⁴⁷ וסך הכול עם שאר עמיתיו – עד 200,000 עותקים.⁴⁸

על היינט מפי חברי מערכת ומתחרים

תחילת מסעו של היינט: אידישעס טאָגעבלאַט ואידישעס וואָכענבלאַט

יצחק גרינבוים (1879-1970), עורך הצפירה ולאחר מכן עורך היינט, פעיל ציוני, חבר הסיים ושר הפנים הראשון במדינת ישראל), סיפר על ייסוד האידישעס טאָגעבלאַט:

אני חש חוב לומר מס' מילים אודות שמואל יאצקאָן [...] עיתונאי עברי, עבד בהמליץ ולאחר מכן בהצפירה [...] ציוני "שרוף" [...] מאוחר יותר טריטוריאליסט [...] בזמן המאבק בין הדומה הרוסית והצאר, הוא ייסד עיתון קטן בידידיש. העיתון עלה רק קופקָה – המטבע הקטן ביותר באותו הזמן. עם יציאתו לאור הוא זכה בהמון הקוראים. עיתונו לא דמה לעיתונים היהודיים האחרים [...] קודם כל הוא הגיש, יום ביומו, הברקה מתומצתת של חדשות הפוליטיקה העולמית, שציטט את הכותרות החשובות של טלגרמות ומקורות אחרים. הקוראים קיבלו תמונה יומית שהסבירה הכל, ממש פתחה את העיניים. מאמריו הפובליציסטיים אודות בעיות היומיום היו יותר "צעקות" מאשר הסבר וידיוע. הקוראים זועזעו, נסחפו או התרחקו. אך להישאר אידישים לא יכלו.⁴⁹

חיים פינקלשטיין מספר כי תפוצתו של אידישעס טאָגעבלאַט הייתה 70,000 עותקים ביום.⁵⁰ תמיכה בהערכה זו אפשר למצוא בדו"ח ועדת הצנזורה שמציין כי תפוצתו הייתה בהיקף של 54,200 עותקים ב-1906.⁵¹ עם זאת לא נחה דעתו של יאצקאן והוא ייסד בשותפות עם האחים נח ונחמיה פינקלשטיין בדצמבר 1906 שבועון חמור-סבר: אידישעס וואָכענבלאַט, כנראה כהשלמה וכתגובה לביקורת על עממיותו ורדידותו האינטלקטואלית של אידישעס טאָגעבלאַט. העיתון החדש נערך בפועל בידי "שחקן חיזוק" ממערכת הזמן הווילנאית – הלל צייטלין.⁵²

בפתיחת הגיליון הראשון של אידישעס וואָכענבלאַט הגדיר צייטלין חזון עיתונאי שאפתני, הרחק מעבר לענייני האקטואליה הפוליטית העולמית, המקומית ואף הציונית:

לקוראינו !

מצענו הינו: אָמת!

אך אין אנו מתכוונים לאמת של ספר, אלא לאמת של חיים; אין אנו מתכוונים לאמת המוסקת מפלפול, אלא האמת הנשמעת, המורגשת. אין אנו אומרים, שיש בכיסנו אמת גמורה ואתם צריכים להקשיב ולציית [...] אנו רוצים ביחד אתכם לחפש את האמת, אנו רוצים להקשיב אתכם ביחד לדופק החיים [...] ברצוננו לומר את האמת באופן חופשי על כל מפלגותינו השונות. ברצוננו להעביר ביקורת חריפה על כל מעשיהן [...] ברצוננו להשיג על המידה שבה הם מביאים תועלת לאומללים, להמון

היהודי העני. אנו מבקשים לתת מקום רחב לשאלה החמורה ביותר של חיינו, שאלת ההגירה [...] העם היהודי, שתעה בכל הדרכים, אשר שימש את כל העבודות הזרות, מוכרח לחפש לבסוף את הדרך שלו, למצוא את האלהים שלו.

ההחלטה לייסד את היינט

חיים פינקלשטיין, חבר מערכת היינט משנת 1920 והעורך הראשי האחרון שלו, סיפר על יוזמת יסוד העיתון:

אבל ההצלחה הגדולה של ה"קאָפּיקענעם בלעטל" ["עלון הקופיקה". הכוונה לאידישע טאָגעבלאַט שמחירו היה מטבע קופיקה אחת בלבד [...] לא שְמָחה אותו [...] הוא נשא עימו פרויקט חדש [...] אודות הוצאה לאור של עיתון יידישאי גדול [...] עיתון מודרני [...] שייכתוב אודות אינטרסים יהודיים [...] שלא יהיה רק עסק מסחרי [...] אלא ימצא את מקומו בחברה היהודית כבמה לאומית, שופר פומבי לדעות היהודיות.⁵³ [...] הוא כתב ב"פראָסט מאַמע-לשון" [בשפת יידיש פשוטה עממית...] הוא אמר מה שחשב, פתוח, ישיר, לא שיחק ולא התחבא [...] דאגתו הראשית הייתה שכל מה שייצא יהיה מובן לקורא הכי פשוט.⁵⁴ [...] במהרה, היינט הגיע לתפוצה של 100,000 עותקים ביום [...] ובפרוץ מלחמת העולם הראשונה לכדי 150,000.⁵⁵

אברהם גולדברג ו"גיליון היובל" על השקפת העולם של מערכת היינט

ב-1928 יצא לאור מטעם היינט "גיליון-יובל", "יוביליי-נומער" שמנה כ-210 עמודים גדולים, לכבוד עשרים שנות פעילותו של העיתון. עורך העיתון באותה עת, אברהם גולדברג, פרש לפני קהל הקוראים, לאחר סקירת תולדותיו הראשונים של העיתון, את "מגמתו הרעיונית, מטרותיו ותפקידו" כמכשיר להגשמת אידיאל יהודי-לאומי תרבותי ופוליטי, ולא דווקא עסקי:

המייסדים והמנהיגים של העיתון שלנו עד ימים אלה [...] אשר לא היו מעולם אנשי עסקים בלבד, היו ילידי אותו הדור, אשר בילדותם התנסו בחיים היהודיים והכלליים של קושי בין-השמשות [...] השתייכו למחנה ההוא אשר מבין שבמקביל ליצירת הבית [לפי שיטתו של הרצל], מוכרחים גם ליצור את העם [...] באמצעות מאבק נוקשה [...] כנגד "התאבנות הלב", ומהצד השני נגד אידאולוגיית הכפירה, כנגד ההתבוללות [...] באנו אל העיתונות היהודית, לא כמקור פרנסה בלבד וכאל משלח-יד [...] אלא רק כאמצעי אשר מסייע לנו להגשים את אידאל חיינו. עיתון כאמצעי לאידאל גדול אינו יכול להתגלם בעלון-שעשועי-בידורי או מידעי-"פושר" אלא כל גיליון שלנו מוכרח להיות שופר, תובע, מעורר.⁵⁶

בעמוד 198, בסיום החלק התוכני של גיליון יובל זה, מופיעה רשימה בצורה של מודעת פרסומת, של מאפייני העיתון, באופן שאינו מנסה להצניע את דימויים העצמי הגבוה של אנשי ההוצאה לאור והמערכת: "העיתון היהודי הטוב, הוותיק והפופולארי ביותר

בפולין [...] מיותר לפרסם ולספר את השבחים של היינט, אשר כולם מכירים אותו כעיתון היהודי הטוב באירופה". מתיאור נלהב ומפורט זה אפשר לדלות את מטרותיו הרשמיות של העיתון: (א) חדשות מעודכנות, אמינות ומוסכרות "מהבחינה המידעית (אינפֶּאָרמַטִיוּוּר) – ידיעות מהירות וברוקות/אמיתיות (ריכטיגע) עבור הקוראים, ברורות בכל ענייניהן [...] כלומר, אין בנמצא שום עיתון כהיינט. (ב) טורים "פובליציסטיים" ספרותיים⁵⁷ איכותיים. "בפובליציסטיקה-ספרותית מקבלים בהיינט את המאמרים הטובים ביותר, הפיליטונים המשובחים ביותר, הנובלות והסיפורים היפים ביותר". (ג) רשימת משתתפי מערכת העיתון הכוללים את גדולי הסופרים בעולם היהודי, פובליציסטים ופיליטוניסטים צעירים ומשובחים ומנהיגי פוליטיקה וציבור. (ד) ובעיקר, אם כי רק לאחר מניית מאפייניה החדשותיים וספרותיים-פופולאריים, העיתון הוא הבמה של חייה הלאומיים של יהדות פולין" (טריבונע פון נאציאנאל-לעבעדיגען פוילישען אידענטום – משפט מודגש ומוגדל במקור).

תוכן ספרותי מעבר לתוכן החדשותי: "רומני משרתות" וספרות יהודית איכותית יצחק גרינבוים מספר:

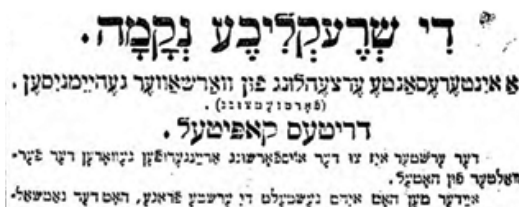
"רומן-הבולוואר", שהנהיג בעיתונו, סחף את ההמון היהודי, בעיקר הנשים שלא קראו שום עיתון חוץ מהיינט. הרומנים של חיי יהודי וורשה אודות דם ואהבה עניינו מאוד את הקוראים הפשוטים, אשר הזדהו עם גורל הגיבורים. לא פעם התקשרו קוראים חרדים למערכת ושאלו מה יהיה עם הגיבור או הגיבורה אשר היו בסכנת חיים. יאצקאן לא נרתע מהביקורת על הרומנים, ולאחר שצבר פופולאריות, החל להעשיר את העיתון בחומר ספרותי. בין צוות הכותבים היו פריץ ופרישמאן, הלל צייטלין ושלוש עליכם. עבור הצעירים היו (שלוש) אֶש ורכים אחרים, אשר באמצעות היינט הפכו למפורסמים ואהובים בקרב עולם הקוראים הגדול.⁵⁸

דוגמאות לרומן בהמשכים מהיינט החל מ-1.8.1909:

"אין נעֶץ פּוֹין זִינד, זייער אַן אינטערעסאנטע ארצעהלונג. (פֶּאַרזעצונג) (בעברית: ברשת החטא. סיפור מעניין מאוד (המשך)). במרכז הגיליון – בפתחת עמ' 3 מתוך 4. היינט, 165, 1.8.1909, עמ' 3. מתוך אתר "עיתונות יהודית היסטורית" (JPress). אוהזר ב' 14.08.2024 מתוך: <https://www.nli.org.il/he/newspapers/hyt/1909/08/01/01/article/13>

והחל מ-14.11.1909:

"די שרעקלעכע נקמה. אןן אינטערעסאנטע (ד)ערציילונג פֿון וואַרשעווער געהיימיסן (פֿאַרזעצונג)" (בעברית: הנקמה הנוראה. סיפור מעניין מסודותיה של וורשה. (המשך)). במרכז הגיליון – בפתחת עמ' 3 מתוך 4. היינט, 249, 14.11.1909, עמ' 3. שני הפרקים הראשונים של הרומן צורפו, כחוברת בחינם, לגיליון הקודם, יום שישי, 12.11.1909. מתוך אתר "עיתונות יהודית היסטורית" (JPress). אוחר ב-14.08.2024 מתוך: <https://www.nli.org.il/he/newspapers/hyt/1909/11/14/01/article/14>

המבנה הארגוני

היינט עבר ב-31 שנות קיומו שני שלבים ארגוניים: תחילה כעסק פרטי ולאחר מכן כקואופרטיב. חיים פינקלשטיין כתב: "מבחינה ארגונית, עברו על היינט שתי תקופות: מ-1908 ועד 1932 העיתון היה עסק פרטי, ב-1932 הוא עבר לחכירה פרטית, שלשם כך התארגן כקואופרטיב בשם 'אלט-ניי'".⁵⁹ משה סנה: "לאחר מלחמת העולם הראשונה היינט התאחד עם הבטאון המרכזי של ארגון הציונים הפולני דאָס יידישע פּאָלק, תחת עריכתו של יצחק גרינבוים. או אז, אופי העיתון הפך למסחרי. מאוחר יותר, כשנוצרה ההוצאה לאור הקואופרטיבית 'אלט-ניי', היינט הפך לקניין של הציבור מכל הבחינות, למוסד לאומי של ממש".⁶⁰

תמונות חברי ההנהלה (מימין) והמועצה-המפקחת (משמאל) של קואופרטיב הוצאת "אלט-ניי", בשנות השלושים. היינט, יובל-בוך, "תרכ"ח-1908-1938, וואראא: דפוס DRUKARNIA UNIWERSALNA, 1938, עמ' 7. הספרייה הלאומית, מס' פריט: 2= 39 A 490

הנהלה עסקית לעומת המערכת התוכנית העיתונאית

חיים פינקלשטיין מתאר מערך כמעט אידיאלי שבו התקיימו יחסי הפרדה וכבוד בין ההנהלה העסקית ובין המערכת התוכנית:

נח (1871-1946) ונחמיה (1890-1943) פינקלשטיין היו שני האנשים שיצרו עבור יאצקאן את הבסיס הפיננסי והמסחרי למהפכה שהוא הוביל בעיתונות היהודית [...] נח מימן [...] ונחמיה, אחיו הצעיר, הנהיג את עסק ההוצאה לאור.

באופן רשמי, היינט היה עסק משותף של ש"י יאצקאן ונח פינקלשטיין. נחמיה היה מנהל, לא שותף – ברית שלא הייתה ידועה לעולם. נח עסק באותה עת בעסקנות ציונית והתגורר שנים רבות מחוץ לפולין [...] הוא נהג להיכנס למערכת כאורח, לחטוף שיחה, לשמוע איזה חדשה. כל העול של העסק הונח על כתפיי נחמיה.

שני האחים שמרו על מרחק ביחסיהם עם סגל העובדים, הם התייחסו באופן ידידותי ל"אנשים" שלהם, כפי שכינו את העובדים הטכניים של ההוצאה. עם צוות העובדים, נהגו הפינקלשטיינים בדרך-ארץ, אך אף פעם לא בחום וקירבה.

יאצקאן משל במערכת, ואילו הפינקלשטיינים, בעצם נחמיה, הנהיג את העסקים. יאצקאן לא התערב באיך העסקים הונהגו והפינקלשטיינים השאירו ליאצקאן את ענייני העריכה.⁶¹

חיים פינקלשטיין סיפר אנקדוטה הומוריסטית על המתח ששרר במערכת היינט בין יאצקאן, המייסד והעורך הראשי של היינט שידו הייתה הן בצד הניהולי-עסקי הן בצד הניהולי-מערכת, ובין גולדברג, העורך בפועל:

אברהם גולדברג (1881-1933) עבד בהיינט מהגיליון הראשון ואילך. הוא היה אחד מעמודי התווך, הוא טבע את השם היינט לעיתון החדש, ותפס תפקידים חשובים, אף שיאצקאן (המייסד והעורך הראשי של היינט) לא תמיד התייחס אליו כפי תרומתו. אפילו לאחר המיזוג עם דאס יודישע פאלק, כשהעיתון היה תחת הנהגתו של יצחק גרינבוים [החל מ-1919], יאצקאן, שהיה אחד מהמוציאים לאור, לא הכיר בגולדברג כעורך בפועל. הוא סבר שהתואר "מזכיר המערכת" מספיק. כשנודע לו שהדבר מאוד הכעיס את גולדברג, הוא שאל באופן סרקסטי: "מה קרה, שזה לא מתאים לו? לסטאלין מתאים להיות מזכיר המפלגה הקומוניסטית, ולגולדברג לא מספיק התואר מזכיר המערכת?".

תיאור מערך כוח האדם בהיינט

לפי דבריו של חיים פינקלשטיין, ובעיקר לפי התמונות בתחילת גיליון היוכל, ניכר כי כוח האדם בעיתון גדל תוך שנים אחדות (ואולי אף חודשים ספורים) מחמישה חברי ההוצאה לאור והמערכת שהשתמשו בשירותים חיצוניים של מערכת דפוס והפצה אל מערכת שכללה, עשרים שנה מאוחר יותר, כ-32 אנשי צוות, למעלה מעשרים חברי

בכותרת כתוב באופן מוגדל וכולט: "היכן הכי טוב לנסוע בקיץ?" ובשפה קלה ובגוף ראשון כתוב על הצורך והחשיבות הבריאותית הגופנית והנפשית הטמונים ביציאה לחופשה מרעננת: "הקיץ מתקרב, מה שנותן לנו את האפשרות לצאת לחופשה, אחרי ששעמם לנו כל כך שנה שלמה [...] החופשה צריכה להעניק מנוחה ושלווה מחודשת לעייפותנו ורענון גופני לשם בריאות וחיזוק/התחסנות הכוחות". מצד אחד מוקפת מסגרת שחורה עבה שמאפיינת את מרבית מודעות הפרסומת בגיליון, ומצד שני מכסה את כל העמוד בטקסט בלבד בשלושה טורים – סגנון עיצובי המזכיר מאמרים פובליציסטיים.

גיליון העיתון בראשית ימיו: יום רביעי, 25.11.1908⁶⁶

גיליון היינט טיפוסי של ימי א'-ה' כלל ארבעה עמודים, ושל יום ו' – שישה או שמונה. בגיליון שהופיע ביום רביעי, 25 בנובמבר 1908, אפשר לראות בעמוד השער ארבעה חלקים מרכזיים: מימין – טורו הפובליציסטי של יאצקאן אשר הופיע באופן לא סדיר, בין פעם לשלוש פעמים בשבוע; במרכז הגיליון כתבות חדשותיות מרכזיות מהעולם, בדרך כלל מהאימפריה הרוסית או הקשור אליה; בחלק העליון השמאלי – כותרות החדשות; ובחלק השמאלי – חדשות מעודכנות "מהדקה האחרונה". בעמוד השני היו מאמרים פובליציסטיים מרכזיים על הבעיות האקטואליות: "היום הזה", "האם נשים יכולות להיות עורכות־דין", "גדוד הנשים באנגליה", וכתבות נוספות על הקורה בעולם: "מארבע פינות העולם" ו"היהודים באיטליה". בתחתית עמודים 2-3 מופיע מאמר הגותי־חינוכי לנוער מתוך הסדרה "מכתבים לנוער היהודי" מאת צייטלין. בעמוד השלישי מופיע טור "מברקים להיינט" ובו חדשות מרחבי האימפריה הרוסית בהקשר יהודי בדגש סנסציוני, כגון: "משפט הפוגרום", "שרפה", "רציחות נוראות", וכן דיווחים ממדינות זרות: "המצב בפרס", "המצב בבלקן", וכן ידיעות פוליטיות עדכניות מהאימפריה הרוסית. כמו כן, טור נרחב על חדשות מקומיות מוורשה. לבסוף, רוב העמוד הרביעי כולל מודעות פרסומת; בגיליון הנוכחי מופיעה מודעה גדולה וכולטת של מפעל העגלות בבעלות נ' פינקלשטיין, כנראה נת, איש ההון של היינט....

הערכה של היינט על בסיס מדרג העיתונות המקומית של דן כספי

על פי מדרג המיסוד העיתונאי של כספי,⁶⁷ אפשר לומר שהיינט הוורשאי עומד בדרגה הגבוהה ביותר (6) של עיתון מקומי: "עיתון עם מערכת". התכנים בו היו מגוונים וכללו פרסומות, מידע, חדשות וטורים שונים; הייתה בו הפרדה באופן רשמי, לפחות, בין המנהלה למערכת; היה מערך ענף של איסוף חומר בידי כתבים בוורשה, ברחבי פולין ואף מחוץ לפולין והאימפריה הרוסית, אשר עוצב בידי המערכת והעורך הראשי; את המדיניות המערכתית גיבשו ראשי ההוצאה לאור והמערכת העיתונאית; התלות

במפרסמים הייתה מועטה יחסית, לפחות בשנים הראשונות לקיומו של העיתון, אז נשען העיתון על הונו התעשייתי של נח פינקלשטיין שהיה חבר בהוצאה לאור; הייתה אוריינטציה עסקית על פי המבקרים שמחוץ לעיתון, אך אידיאולוגית-פוליטית על פי השקפה העצמית של חברי המערכת – שבוטאה בכתבים רבים; הייתה מחויבות לאתיקה עיתונאית נמוכה מאוד על פי המבקרים שמבחוץ, אך גבוהה על פי ההשקפה העצמית של מרבית חברי המערכת, כפי שמבוטאת בכתבים רבים; עוצמה פוליטית וציבורית גבוהה; הפצה רחבה מאוד של למעלה מכ-100,000 עותקים יומיים בשנות השיא, ובמחיר נמוך ביחס למתחרים; העיתון סיפק צרכים מגוונים של קהל הקוראים: מסחריים, כלכליים, קוגניטיביים, חברתיים ופוליטיים.

המתחרה הגדול: דער מאָמענט

שורשיו העיתונאיים, מבחינה יזמית ואידיאולוגית כאחד של היומון דער מאָמענט, היו נעוצים בפעילותו של צבי פּרילוצקי (1862-1942), פעיל בתנועת חיבת ציון, חבר באגודה הציונית האליטיסטית "בני משה" שהקים אחד העם ב-1889,⁶⁸ ועיתונאי בבירה הרוסית סנקט פטרסבורג בשפה העברית עבור העיתונים המליץ (כעורך פוליטי), הצפירה והזמן, בשפה הרוסית עבור השבועון היהודי ה־Будущность (עתיד), וכן בידיש עבור בלעטער פון אַ טאַגבוך.⁶⁹ פּרילוצקי זיהה באותה עת את הביקוש לימון אקטואלי בשפה ובהתאמה לתרבות ההמון היהודי – היידיש, ברחבי האימפריה הרוסית בכלל ובפולין הרוסית בפרט. לאחר כמה ניסיונות כושלים הצליח להשיג רישיון מהממשל הרוסי בשותפות עם פטרון פיננסי יהודי-ליטאי אנונימי,⁷⁰ ולייסד באוגוסט 1905 את דער וועג: די ערשטע טעגליכע יודישע צייטונג אין וואַרשאָ (הדרך: העיתון היהודי היומי הראשון בוורשה). בדער וועג ראה צבי פּרילוצקי אמצעי לחנך את הציבור היהודי בעזרת צוות כותבים מומחים,⁷¹ שרובם ככולם נטו לציונות. נוסף על האופי הציוני גילה העיתון יחס לוחמני כלפי הפרוגרסיבים (postępowcy) הפולנים, אשר אמנם תמכו בזכויות אזרחיות ליהודים אך התנגדו לדרישות לאומיות, וכך גם האַנְדֶקִים, חברי המפלגה הדמוקרטית-לאומית ("Stronnicstwo Narodowo-Demokratyczne – Endecja") האנטישמית. בצד היהודי הביע העיתון את התנגדותו לעמדת ה"מתבוללים" היהודים.⁷² לאחר חודשים אחדים של הצלחה נקלע העיתון לקשיים כלכליים, בשל חמרת דרישות הצנזורה והגבלות בהפצה בתקופת מהפכת 1905 ולאחריה, וכן לאור מחירו הנמוך של אידישעס טאַגבלאַט בעל האופי הסנסציוני, של יאצקאן, קופּקָאן אחת – שלישי ממחיר דער וועג.⁷³ חודשיים לאחר מכן ייסד צבי פּרילוצקי, הפעם במסגרת משותפת (קואופרטיב) עם מרדכי ספקטור (1858-1925),⁷⁴ עורך שבועון פּרִיִטיק, ושאל הוכברג (1870-1942),⁷⁵ המוציא לאור של שבועון זה, את היומון אונזער לעבען. אף ניסיון ההוצאה לאור של אונזער לעבען במהדורה א-פוליטית ועשירה ומגוונת הרבה יותר מבחינה תוכנית, שהתמקד בעיקר בוורשה ובמחוזות הפולניים, נכשל משהחל היומון החדש של יאצקאן, היינט, לצאת

לאור ב'1908. ב'1909 חזר לוורשה נח פּרילוצקי מלימודי המשפטים בסנקט פטרסבורג כפעיל נלהב לקידום מעמדה של שפת היידיש כשפה יהודית לאומית, ולהכרת הפולנים במעמדם השווה של היהודים ושל שפתם – היידיש ותרבותה.⁷⁶ ככזה הוא פנה לעמיתיו האינטלקטואלים דוד דרוק והלל צייטלין, שהיה באותה עת עיתונאי פופולרי בהיינט, ביוזמה לייסוד עיתון איכותי ביידיש. לאחר משא ומתן וגיוס תמיכה פיננסית, הוקם ב'18 בנובמבר 1910 יומון חדש,⁷⁷ שאליו הצטרף צבי פּרילוצקי כעורך ראשי. שמו של היומון נקבע על שם טורו הפופולרי של צבי פּרילוצקי באונזער לעבען: דער מאַמענט.⁷⁸ היחסים בין מערכות היינט ודער מאַמענט היו תחרותיים ואף גילו תוקפנות זה כלפי זה לאורך שנים רבות, אם על רקע עסקי ואם על רקע אידיאולוגי או אף אישי. מבחינה עסקית היה ברור לשני הצדדים, אשר הצהירו על איתנותם במפלגות פוליטיות, שהם מתחרים על פלח שוק דומה:⁷⁹ קהל הקוראים היהודי דובר היידיש ולא דווקא המשכילים קוראי העברית, חברי המפלגות המהפכניות או המתבוללים קוראי הפולנית. כמו כן ניכרה איבה על רקע אישי. דוגמה לכך היא ההשמצות של מערכת היינט נגד צייטלין, איש היינט לשעבר ושומר מצוות, אשר דיווח בגיליון יום שישי ב'29 באוגוסט 1913 בהגזמה יתרה מדברי העיתון דער פּריינד שצייטלין אכל חזיר בתחנת הרכבת בפּינסק.⁸⁰ או לחלופין, סדרת מאמרים של צייטלין בדער מאַמענט נגד חומשים מקוצרים, "התחלת החומש" שחיבר דוד פּרישמאן, סופר וכתב בכיר בהיינט תחת ההוצאה לאור "יהודיה" של יאצקאן.⁸¹ יש לציין גם את המחלוקת האידיאולוגית בין יאצקאן, האחים פינקלשטיין וגרינבוים הציונים ובין צייטלין ונח פּרילוצקי שנטו יותר ל"טריטוריאליזם"⁸² ו"פולקיסטיות".⁸³ נראה שבשנות השלושים שככה המחלוקת בין שני העיתונים על רקע הידרדרות המצב הכלכלי של הציבור היהודי בכלל ושל מערכות שני העיתונים, וכן על רקע השינוי במערכת המיליטנטית של היינט: עלייתו של גרינבוים לארץ ב'1932 ופטירתו של גולדברג ב'1933.⁸⁴

כתבות ומאמרים המייצגים את דפוס התמודדותו של היינט

פרשת מאגנוס קרינסקי

בהצפירה ב'28 במארס 1912, פורסם בראש טור החדשות המקומיות הוורשאיות "ורשה", "ענשם של עורך ומו"ל היינט [...] ש"י יאצקאן ונ' פינקלשטיין", אשר בית המשפט דן "את ה' יאצקאן – להכלא בבית האסורים במשך שני חודשים ואת ה' פינקלשטיין – למאסר במשך חודש ימים". המשפט נערך מפני שהתלונן עליהם מאגנוס קרינסקי, עסקן ציבור ורשאי יהודי ידוע, "בגלל המאמרים שהדפיסו כנגדו באותו העיתון". דרך אגב, מכתבה זו אפשר ללמוד על מסירותם ועבודתם הקשה של אנשי בית המשפט הפולני, אשר ניהלו את הדיון במשפט זה "במשך כל היום ואחרי חצות הלילה חרץ ביה"ד את משפטם של הנאשמים".⁸⁵

למרות פרשה זו דאג היינט לציין בעמוד השער, ארבע וחצי שנים מאוחר יותר, מודעת אבל קטנה ולסקר את לווייתו של קרינסקי ללא ציון שמץ של תרעומת וביקורת, אם משום התפייסות או מחילה ואם משום שהעיתון לא יכול היה להימנע מסיקור אובייקטיבי לפחות של לוויית אדם כה אהוד בקהילה היהודית. עם זאת הסיקור היה קצר יחסית ומוקם באופן לא בולט בחלקו המרכזי-שמאלי של עמוד 3 מתוך 4, ובכותרת בשימוש גופן בינוני-קטן ללא ציון הביטוי המתבקש "ז"ל".⁸⁶

לעומת זאת עמוד השער של הצפירה כוסה בחציו השמאלי במודעות אבל על קרינסקי, ומאמר המערכת בתחתית עמוד 2 ותחילת עמוד 3 מתוך ארבעה עמודים תיאר את קרינסקי באופן אוהד, את חשיבות פעולותיו ואת האהדה שזכה לה בקרב הציבור היהודי. המאמר אף הבטיח לפרסם על "האיש המצוין הזה ופעולותיו" מאמרים נוספים.⁸⁷ בדער מאמענט נדפסו באותו היום שלוש מודעות אבל בולטות בשמאלו ובתחתיתו של עמוד השער, וכן שני מאמרים/סיקורים ארוכים על תולדותיו של קרינסקי ולווייתו, בחלקים העליונים של העמודים האמצעיים בעיתון, 2 ו-3 מתוך ארבעה עמודים. כן הוקדשו כותרות בולטות, מוגדלות, ממוסגרות וצוינו הביטויים "ר'", שמו הפרטי העברי-יידישאי המפורש "יעקב מאנוס" וכן "ז"ל": "מ' קרינסקי ז"ל",⁸⁸ ו"די לוייה פון ר' יעקב מאנוס קרינסקי ז"ל".⁸⁹

ניתוח תוכן עיתונאי בתחילתה של מערכת הבחירות הוורשאית

ניתוח התוכן הבא ייערך באמצעות שימוש בהשקפתו התיאורטית של יספר סטרומבק שהציג ניתוח של תהליך התייוך (Mdiatization) של אמצעי התקשורת לעולם הפוליטי. הניתוח מציג את השפעת התקשורת במסגור הנושא, קביעת סדר היום וההטרמה, אך מתייחס ביתר שאת לקשר ולתלות ההדדית בין אמצעי התקשורת, המערכת הפוליטית, התרבות, קהל הקוראים ושחקנים ומוסדות מרכזיים נוספים.⁹⁰

לשיטתו של סטרומבק, התקשורת הפוליטית נתונה בלי הרף במאזן שבין ההיגיון התקשורתי (Media Logic) ובין ההיגיון הפוליטי (Political Logic). ההיגיון התקשורתי מורכב מהדרך שבה התקשורת מציגה ומעבירה מידע במטרה לזכות בתשומת לב, בין היתר משיקולי תחרות מסחרית, באמצעות שימוש בקריטריונים חדשותיים (News Criteria/Values) וטכניקות סיפור (Storytelling Techniques) כגון פישוט, קיטוב, הגזמה והעצמה, פרסונליזציה, ויזואליזציה, סטריאוטיפיות, וכן מסגור המרחב הפוליטי כמשחק אסטרטגי או מירוץ סוסים.⁹¹ לעומת זאת ההיגיון הפוליטי מבוסס על "מאמץ למצוא פתרונות לבעיות פוליטיות מוגדרות באמצעות תכניות פעולה", ועל "מאמץ להתקבלותן הרשמית של תכניות פעולה אלה".⁹²

לקראת הבחירות לדומה הרביעית, שעמדו להיערך בתחילת 1913, ובניגוד לשלוש מערכות הבחירות הקודמות, החליט הציבור היהודי בוורשה, כמו בלודז', להתערב באופן פעיל ולהשתמש בכוחו האלקטורלי לקידום זכויות שוות בפולין. משפט בייליס, אשר

סוקר בהרחבה ובאופן שלילי בעיתונות הוורשאית מזה, והתנגדות המפלגות הלאומיות הפולניות לייצוג היהודים כמועצות העירוניות מזה, איחדו ועוררו את יהודי העיר לצאת ולבחור לקוריה הכללית.

במחנה היהודי הלאומי היו שתי עמדות עיקריות. נח פרילוצקי מהעיתון דער מאָמענט⁹³ ויאצקן עורך היינט⁹⁴ סברו כי זכותו של הציבור היהודי לנצל את יתרונו המספרי בקרב בעלי זכות הבחירה כדי לבחור מועמד יהודי על פני קוחז'בסקי, המועמד הפולני הלאומי ודמובסקי, המועמד הפולני הלאומני, ולרכוש עוצמה פוליטית. עם זאת הם הדגישו כי יהיה על הצייר היהודי בדומה לדאוג לאינטרסים הפולניים והיהודיים, המוכרים כבעלי לאום נבדל, כאחד, למען שגשוגה של פולין כולה.⁹⁵ העמדה הדומיננטית יותר במחנה הלאומי, אשר הייתה מקובלת באופן לא רשמי בעיקר על הציונים,⁹⁶ הייתה חשש מההשלכות השליליות של ניצול מלוא ההזדמנות האלקטורלית היהודית על מערכת היחסים הפולנית-יהודית. לפיכך הוחלט לתמוך בבחירתו של מועמד פולני ליברלי בוורשה.⁹⁷ ועדת הבחירות של המחנה הלאומי, אשר כללה כמה מתבוללים, ניסתה לנהל משא ומתן עם גורמים מהמחנה הפולני ולהתפשר על מועמד משותף – אך נתקלה בסירוב מוחלט, לאחר כנס הבחירות הפולני (20.9.1912).⁹⁸

אסיפת בחירות פולנית כללית, "אסיפת האזרחים", התכנסה בליל יום שבת ויום הכיפורים (20.9.1912). ביום ראשון שלאחר שבת ויום הכיפורים (22.9.1912), פורסמה בתחתית העמוד הראשון של היינט כתבה פרשנית למחצה, ללא ציון שם המחבר, בכותרת פרובוקטיבית: "השתוללות יצרים של אנטישמיות פולנית".⁹⁹ המחבר סקר בקצרה ובביקורתיות משתלחת את כנס הבחירות הפולני שנערך בערב השבת ויום הכיפורים, וכינהו "חוצפה פרועה [...] השתוללות יצרים ומחול-שדים אמיתי אשר נמשך עד שלוש בלילה". לדעת המחבר העובדה שההצעה לאיסור על משא ומתן עם היהודים הייתה היחידה שזכתה "למחאות כפיים סוערות של תמיכה", היא ראייה ניצחת לכך שאכן משא ומתן כזה איננו אפשרי כיוון שהצד הפולני אינו מתייחס אל היהודים באופן אנושי: "צריך להיות בן אדם שיסתכל גם עליך כעל בן אדם".¹⁰⁰

כדי להדגיש את מסקנתו המחבר מציין כי ההצעה הפולנית מוציאה מכלל אפשרות באופן מבזה אפילו הידברות עם מתבוללים קיצונים כגון הנריק נוסבוים: "אפילו יהודי כמו נוסבוים, כל עוד הוא יהודי, הוא טרפה ואסור לבוא עימו ב'מעגל-ומשא'". זהו ביטוי דו-משמעי: משא ומתן, וכן דרכי קבלת טומאה בדרגה חמורה, כגון טומאת המת או הנבלה. עם זאת חוסר התגובה המפורשת של המחבר לדברי המתבולל קזימיז' נתנסון,¹⁰¹ אשר נאם בכנס,¹⁰² עשוי להתפרש כהצבת גבולות לביקורת שמתיר לעצמו מחבר הכתבה, וייתכן שרק לעת עתה.¹⁰³

יומיים לאחר מכן (24.9.1912),¹⁰⁴ חזר יאצקאן, לאחר הפסקה של שלושה שבועות, לכתובה רציפה, כמעט יומיומית, בטור העורך "פון טאג צו טאג" (מיום ליום), בתקופת הבחירות. סגנון כתיבתו ותוכנה במאמר של אותו היום מעידים על היותו מחבר הכתבה

הפרשנית שנזכרה לעיל (22.9.1912). יאצקאן המשיך לתקוף באופן בוטה יותר את דרישתו של דמובסקי כי היהודים יתמכו בבחירות, ויחס את המיליטנטיות וההעזה של דמוסקי להתנהגותם של יהודי ורשה בבחירות לדומה השלישית, בהשפעתם ובהובלתם של מנהיגי המתבוללים:

יש להתפלא על דמובסקי [...] על חוצפתו הבלתי נשמעת, אשר אותה לא השיגו שום פורישקביץ'¹⁰⁵ [...] לדרוש מהיהודים שהם ילכו לתמוך בציר שירק בפניהם, אשר בפירוש יאמר שהוא נגד שוויון זכויות ליהודים.

כזאת חוצפה פרועה¹⁰⁶ [...] אפילו ראש מטורף כמו פורישקביץ' לא יעלה בדעתו לאמר ליהודי בסרביה: "שילחו אותי כציר!" [...] אבל יש לזכור שפורישקביץ' [...] לא ראה בבסרביה כאלה יהודים כפי שדמובסקי רואה כאן אצלנו בוורשה.

אם פורישקביץ' היה רואה בבסרביה כאלה יהודים כמו המנהיגים שלנו הנריק נוסבאום וקזימיז' נתנסון [...] כשאלי יהודים העניקו את קולותיהם ותמכו למנהיגים לקהילה היהודית הגדולה דווקא כאלה אשר שונאים ומתעבים את השם היהודי, דווקא אלה אשר נסעו בשליחות-מצוה לפטרבורג להשתדל להגביל את זכויות היהודים, דווקא אלה אשר מובילים את ילדיהם לשמד – אם פורישקביץ' היה רואה את כל זה בבסרביה, היה וודאי גם נופל על השכל שלו, כמו דמובסקי שלנו [...] ואומר: יהודים, לכו ותמכו בי כציר, אתם מוכרחים ללכת!.

והם היו בוודאי הולכים.

אבל פורישקביץ' לא ראה כאלה יהודים כמו דיקשטיין-נתנסון.

כאלה יהודים ראה רק דמוסקי, כאן בארץ ה"מהיפית"¹⁰⁷ הקלאסית.

ולכן אין שום חידוש, ממה שמגיע להם מכזאת לשון.¹⁰⁸

במאמרו של יאצקאן שפורסם יום לאחר מכן (25.9.1912),¹⁰⁹ "הוא צודק!" (ער איז גערעכט!), הוא המשיך בהיעדר תגובה מפורשת לסיקור הופעת נציגי המתבוללים בכנס הבחירות הפולני. מאמרו הקצר המשיך להאשים, בלשונו הישירה והמיליטנטית, את מנהיגי מחנה המתבוללים בהתפתחות אנטישמיות פולנית המתייחדת בהעזת דרישותיה מאת היהודים, משום שאינה נובעת משנאה או קנאה, כמו בשאר הארצות שבהן ישנה אנטישמיות, אלא מיחס של לגלוג, ביזוי ומיאוס הנובע מיחסם כנוע והחנפן של המתבוללים:

רק פה בפולין, בארץ מהיפית הקלאסית, כאן בוורשה, בעיר המפורסמת של דיקשטיין-נתנסון, הייתה יכולה להתפתח כזאת אנטישמיות. רק פה בוורשה אפשר לראות כזה יחס לציבור של שלוש מאות אלף יהודים, ולשמוע כאלו מילים [...] כאל תולעת, אשר רק צריך למעוך עם כף הרגל וחלילה לא לגעת ביד; אומרים ליהודים, שיש להם רוב בבחירות לדומה: לא נערוך איתכם שום משא ומתן, ואתם מוכרחים ללכת ולתמוך דווקא בזה שאנו נאמר לכם, דווקא בזה שבפניכם יירק, זה שבפירוש יאמר שהוא כנגד שוויון הזכויות שלכם [...] בלשון כזאת יכול לדבר דמובסקי, כשהוא רואה

מנהיג יהודי כקזימיז' נתנסון העומד לפניו ב"כל נדרי" של יום הכיפורים ומספר לו בחרת-לב (הארצקלאפעניש) כיצד הוא הצליח במאמץ רב לשכנע את יהודי וורשה, שמוכרחים לבחור בוורשה רק פולני, אשר הפולנים רוצים.

שלושת מאמריו של יאצקאן על כנס הבחירות הפולני סימנו ייאוש גמור מהאפשרות להידברות עם הצד הפולני על רקע ההסתה האנטישמית הגוברת ואווירת הכנס הפולני, ואף סומנו האשמים בכך, דווקא מתוך המחנה היהודי – מנהיגי המתבוללים. עם זאת לא הותווה במאמרים אלה נתיב פעולה פוליטי חליפי שעל המחנה הלאומי להוביל בקרב יהודי ורשה. ואכן, במאמרי המערכת הסמוכים שיצאו לאור בחול המועד סוכות באותה שנה (29.9–2.10), החל יאצקאן לנמק את דעתו בדבר בחירה דווקא בציר יהודי לוורשה. במאמרו מיום ראשון, ב' חוה"מ, "תשובתינו" (אונזער ענטפער – 29.9.1912),¹¹⁰ יאצקאן נגע בדבריו ברגש הלאומי והדתי היהודי, וטען כי אין מדובר כעת רק בענייני פוליטיקת בחירות לדומה, אלא בחוסר האפשרות למחול על הפגיעה ב"כבוד עם ישראל כולו [...] בידי חולגינים שלא נשמעו ולא נראו עד כה בשום ארץ ומדינה". לפיכך הוא סבר כי הגיע הרגע שבו כל יהודי מחויב להגן על כבוד העם וללכת לעשות "קידוש השם". בזכות הזיכרון ש"אנו העם, שסוּחב על שכמינו אלפי שנות היסטוריה, אשר אבותינו עמדו למרגלות הר סיני, נפסיק להתרפס ולצחצח להם (לחוליגנים הפולנים) את המגן [...] ולכן [...] נשלח מוורשה ציר יהודי".

ביקורתו של יוסף חיים ברנר

ביקורת נוקבת וארוכת ימים על פנייתו של צייטלין לתחום העיתונות אפשר למצוא בדבריו של ברנר, חברו הקרוב של צייטלין מימי שבתו בהומל. ברנר כתב בשנת תרס"ח (כנראה בסוף 1907), זמן קצר לאחר סגירת כתב העת העברי המעורר שעל הוצאתו עמל קרוב לשנתיים,¹¹¹ כי צייטלין "הלבבי, בעל הנפש, בעל הרגש האמיתי, בעל הבקאות המפליאה בכל חדרי הרוח העברי-האנושי" נקלע באופן טראגי "אל הביצה התחתונה שבעתון [...] מזיל שופכי ומגיע לפעמים עד החטא של לכלוך-העט". ברנר לא הסתפק בביקורת נוקבת ומבזה זו על החלטתו של צייטלין, חברו ומורו בעבר הלא רחוק, להצטרף לכתובה בעיתונות היומית היידית הפופולרית בוורשה, והעלה את "חטאו" של צייטלין למדרגה עליונה, על רקע היותו "בן-עלייה": "מי שיודע את המדרגות השונות של החטאים השונים [...] מי שיודע למה הני אינשי דעלמא קוראים 'חטא' ומה הוא חטא באמת, הוא ידע גם להעריך את חטאו של צייטלין באותה הכתבנות שלו הידועה".¹¹² הוא ראה בהחלטתו של צייטלין להצטרף לכתובה ועריכה במסגרת העיתונות היומית היידית הפופולרית בוורשה (אידישעס וואַכענבלאַט או היינט¹¹³) כעין טרגדיה או אף בגידה של חברו-מורו הנערץ בעבר הלא רחוק, אשר לכאורה זנח את מפעל ההשכלה היהודית העברית ו"האנושית" לטובת כתיבה עיתונאית-אקטואלית עממית בשפת היידיש.

אף בטיטת מאמר-הספד שכנראה נכתב ב-1920 בעקבות שמועת שווא על מותו של צייטלין,¹¹⁴ לא הניח ברנר ידו משבט הביקורת. אמנם הוא פתח בשבחו: "לא רק מכר היה לי, כי אם גם מורה, סופר-מופת, איש-הרוח, עמוד האש", אך במהרה החל לציירו באופן טרגי-לעגני,¹¹⁵ כ"מטורף [...] בעל גאון גדול [...] אף על-פי שבאמת [...] לא היה כמדומני אלא נושא-כלים".¹¹⁶ בתוך כך הציג ניתוח סיבתי-התנהגותי פסיכולוגי שעמד לדעתו ברקע פנייתו של צייטלין לעיסוק עיתונאי. הוא סבר כי צייטלין מאופיין בשילוב של אהבה וחמלה לזולת הפרטי הלאומי והאנושי, לצד שיגעון גדלות ו"תוהו-ובהו נפשי", וכן כישרון ספרותי והגותי מוגבל,¹¹⁷ אשר דוחפים אותו לכתיבה פובליציסטית רדודה במסגרת "עתונות ז'רגונית"¹¹⁸ רבת-מְכָר כהיינט ודער מאַמענט.¹¹⁹

יתרה מזאת, הוא הטיל על צייטלין את אשמת מסירת כישרונותיו ואוצר ידיעותיו והשקפותיו כ"כלי-שרת" בידי "עתונות הקפיטליסטית [...] הורשאית הז'רגונית",¹²⁰ המונעת מאינטרסים כלכליים בלבד. בסיום דבריו נראה כי התחרט על תקיפות דבריו והתאבל על כך שצייטלין איבד בעיסוקו העיתונאי את שירתו ונפשו הספרותית לדעת, למען מטרות לאומיות טהורות: "אבל הוא נפל ושבר את ראשו מתוך רצון להיטיב לזולתו, מתוך כוונה להעלות את ההמון, לחנכו [...] צר לי על זה עד לכאב, עד לדמעות, מורי היקר לפני, הלל צייטלין".¹²¹ אך עדיין חתם בביקורת על שאיפתו ותקוותו המוטעית של צייטלין להשיג תוצאות מיידיות מוסריות בקרב קהל קוראיו, וחוסר מודעתו למוגבלות כוחותיו בניסיון לשמור דבקות באמת בתנאי המסגרת העיתונאית העסקית. נראה שברנר שיקף בדבריו ביקורת ואף תסכול של האליטות המשכילית-העברית והיהודית-המתבוללת בנוגע לכיבוש המרחב הציבורי היהודי בפולין על ידי העיתונות היומית היידית, שהפכה, החל משלהי העשור הראשון של המאה העשרים, לספקית מידע פוליטי שוטף, ולא פחות מכך לבמה העיקרית לדיון והשפעה ציבוריים.¹²²

ביקורתו של מ' וואנווילד על העיתונות העממית של יאצקאן ומתחרהו הוכברג מ' וואנווילד (בעברית: "אציל הפרא") היה שם-העט של משה-יוסף דיקשטיין, שנודע בעיקר בשם-העט שלמה-לייב קאווא (1889-1940). הוא היה העורך הצעיר של העיתון נייע צייט ב-1907 ופובליציסט זמן מה באידישעס וואכענבלאט שערך צייטלין ויצא לאור בהוצאת יאצקאן.¹²³ ב-1908 פרסם קונטרס ביקורתי חריף נגד היוזמות העיתונאיות של יאצקאן מזה ושל שאול הוכברג, המוציא לאור של השבועון פריטיק,¹²⁴ והשותף ביומן אונזער לעבען.

תחילה וואנווילד מפרט באופן מעמיק את חיוניות קיומו של מוסד העיתונות כצורך אנושי-מודרני בסיסי: "האינסטינקטים החברתיים המושרשים העמוקים באדם עושים עבורו את הקריאה בעיתון לחיוני ולתצרוכת שבלעדיה קשה להסתפק עבור אנשים מפותחים/מתקדמים [...] ספרות-העיתון היא העוצמה המוסרית הגדולה ביותר של החברה, התמונה המפורשת של חיי העם, של המציאות".¹²⁵

בהמשך וואנווילד עובר למתקפה ביקורתית חריפה כנגד סגנונו הזול, לדעתו, של הַיִנֵּט, ובעיקר כנגד אישיותו והתנהלותו של יאצקאן:

שמואל יענקעל יאַצקאַן! אינני מתפלא כל וכלל, איזה טיפוס מושחת מכף רגל ועד ראש, קר וציני [...] נער שוק מאוס אשר בכל זאת זכה להצלחה. הוא איש המכירות המצליח ביותר בקרב קהל הקוראים הרחב. זה מספיק לקחת את הַטאַגעבלאַט או את הַהַיִנֵּט ולראות נכונות ההשערה הזאת. יאצקאן הוא צווחן הרחוב. כך את המעשה, את ריקוד ההתחנחנות בפנייתי, באופן שבו הוא מתבטא, לשונו, הומור סר טעם [...] אישיותו? מגיד־פלא מעיירה קטנה, מסוג המגידים אשר מוכיחים במוסר את העולם ובעצמם חוטאים בכל האיברים [...]

עוד מספר מילים: הַהַיִנֵּט עיתון אירופאי [...] מהיכן כל כך הרבה חוצפה? [...] מתוך התבוננות בגיליונות אותו הַהַיִנֵּט תוכלו ממש לראות במהרה כמה רחוק דבר זה מהאמת.¹²⁶

סיכום

מחקר ביכורים זה ביקש לבחון מאפיינים ארגוניים של העיתון הַהַיִנֵּט אשר היה אחד הצירים המרכזיים בעיתונות היהודית המזרח־אירופית בשנים 1908-1939. כוכבו של הַהַיִנֵּט דרך בוורשה כיוזמה של כמה יזמים צעירים שהגיעו שנים ספורות קודם לכן מעיירות ליטא ורוסיה הלבנה היהודיות המסורתיות וסחף את קהל הקוראים היהודי העממי בוורשה ובמרחב הפולני ואף מעבר לו, אשר היה שבע מעיתונות למשכילים או למתבוללים או לחברי מפלגה כלשהי, והיה תאב, כפי שהבינו יוזמי העיתון, לערוץ שיספק לו מידע חדשותי עדכני נרחב ומגוון, בידור ועניין, אידיאולוגיה לאומית־עממית ונהירה ואף ישמש במה לדיון בבעיות השעה – והכול בלשון המדוברת העממית, יידיש. באופן זה וייתכן שבמתכוון, כפי שהצהירו חלק מחברי מערכת הַהַיִנֵּט, הפך עיתון זה לנרדך חשוב בהתפתחות הספרה הציבורית היהודית על רקע תהליכים שהתרחשו במקביל בחברה הלא־יהודית, כגון מהפכת 1905 באימפריה הרוסית, והרפורמות הפוליטיות והתקשורתיות שבאו בעקבותיה.

כל המחברים שהתייחסו להַהַיִנֵּט, אם בחיוב או בשלילה, הדגישו את מרכזיותו של ש"י יאצקאן כאישיות שיזמה, ייסדה והתוותה שנים רבות את הקו הניהולי ובעיקר המערכת־עיתונאי של העיתון. חברי מערכת העיתון הדגישו במקומות רבים את בקשתם של יאצקאן וחבריו לעשות את הַהַיִנֵּט למכשיר להגשמת אידיאל יהודי־לאומי תרבותי ופוליטי, לאו דווקא עסקי: "שופר, תובע, מעורר". אך קשה, משום ריחוק הזמן והמקום, לכטח במסגרת מחקר צנוע זה, לבחון אם חזון שאפתני זה הצליח ואם הישגיו לאינטרסים מסחריים גרידא שעשו ניצול ציני זול של הצרכים הפסיכולוגיים והסוציולוגיים של קהל הקוראים היהודי העממי, כפי שטענו מבקרי העיתון פרנר וואנווילד.

הַהַיִנֵּט עבר ב־31 שנות קיומו מתצורה של עסק פרטי לחכירה פרטית ב־1932, במסגרת ההוצאה לאור הקואופרטיבית אל־ט־ניי, אשר נתנה לחבריו, לפחות לפי הצהרת חלקם,

תחושה של מסגרת ארגונית של העיתון למימוש חזונו האידאולוגי: "קניין של הציבור מכל הבחינות, למוסד לאומי של ממש". בשתי תקופות אלה, ונראה בעיקר בראשונה שבהן, פעל מערך הנהלת-עיתונאי כמעט אידיאלי של יחסי הפרדה וכבוד בין ההנהלה העסקית לראשי המערכת התוכנית-עיתונאית על רקע תפקידו של יאצקאן כעורך הראשי, במקביל להיותו היוזם ואחד ממייסדי העיתון

אף כוח האדם בעיתון גדל, בעיקר עד סוף שנות העשרים, למערך גדול של עשרות עובדים שעבדו במחלקות ייעודיות: ועדה מפקחת, הנהלה, מערכת, כתבים, מחברים, מדפיסים ועוד. מבחינה כלכלית קשה לדעת עד כמה נכונות טענות אנשי המערכת בדבר אי תלותו הכלכלית של העיתון, לאור השטח הנרחב שהוענק בו למודעות פרסום במקומות ייעודיים מובחנים ומובדלים, לצד מאמרי פרסומת שאפשר לראותם כספקי תוכן שיווקי, כפי שהוצג בדוגמאות מתוך "גיליון היובל" שיצא ב-1928. לפיכך אפשר לומר כביטחון מלא כי היינט נחשב על פי מרבית הקריטריונים במדרג העיתונות המקומית של דן כספי, במדרג הארגוני הגבוה ביותר של עיתון מקומי: "עיתון עם מערכת", וכי אפשר אף לדונן כעיתון ארצי מרכזי, כמובן, עבור הקהילה היהודית הפולנית לפחות. מתחרהו הגדול ורב השנים של היינט, דער מאַמענט, התחרה על פלח שוק דומה אך הציג גישות ודפוסי עיתונות שונים, אם בסגנון אינטלקטואלי ומעודן יותר ואם בהשקפות אידאולוגיות ופוליטיות שונות. לפיכך נצפתה בתקופה הארוכה ש השניים פעלו במקביל תחרות, פעמים סוערת, על רקע תחרות-עסקי, אישי ואידאולוגי. נראה שבשנות השלושים שככה המחלוקת בין שני העיתונים על רקע התדרדרות המצב הכלכלי של הציבור היהודי בכלל ושל מערכות שני העיתונים בפרט, וכן על רקע שינוי בהרכב המערכת המיליטנטית של היינט: עלייתו של גרינבוים לארץ ב-1932 ופטירתו של גולדברג ב-1933.

ניתוח סיקור לווייתו של מאגנוס קרינסקי, בעל המחלוקת עם הנהלת היינט, מדגים כיצד ידעה הנהלה זו, כנראה בעיקר יאצקאן, להלך בין הטיפות כך שמצד אחד היא סיקרה באופן אינפורמטיבי את מסע ההלוויה, ומצד שני נמנעה מלהעניק מקום נרחב למודעות האבל ולמאמרים פובליציסטיים על הנפטר האהוד בציבור היהודי. בכך לא פגע העיתון בתדמיתו המידעית-העדכנית, אך ביקש למסגרו כאירוע שולי, בניגוד לעיתונים מקבילים בוורשה כגון הצפירה ודער מאַמענט.

הסיקור והפרשנות של היינט לאסיפת הבחירות הפולנית הכללית שנערכה בערב שבת ויום הכיפורים (20.9.1912), זכו כאן לניתוח רחב ומעמיק יותר באמצעות שימוש בכלי המחקר שדן בהם סטרומבק במודל "תהליך התיווך" (Mediatization). הסיקור התקשורתי המובלט והפרובוקטיבי שהוענק לאסיפה זו ביום הראשון שלאחר קיומה, וכן שלושת מאמריו של יאצקאן שהתפרסמו בימים הסמוכים, סימנו יאוש מהאפשרות להידברות עם הצד הפולני, על רקע ההסתה האנטישמית הגוברת ואווירת הכנס הפולני, ואף סומנו האשמים בכך: דווקא מתוך המחנה היהודי – מנהיגי המתבוללים. עם זאת

לא הותווה במאמרים אלה נתיב פעולה פוליטי חליפי שעל המחנה הלאומי להוביל בקרב יהודי ורשה. נתיב כזה החל להירקם בהיינט במאמרי יאצקאן שהופיעו לאחר מכן והצביעו על הצורך בבחירה בציר יהודי לוורשה, על רקע חוסר האפשרות למחול על הפגיעה ב"כבוד עם ישראל כולו [...] בידי חוליגאנים שלא נשמעו ולא נראו עד כה בשום ארץ ומדינה". לפיכך הוא סבר כי הגיע הרגע שבו כל יהודי מחויב להגן על כבוד העם וללכת לעשות "קידוש-השם".

התנהלותו של היינט ויאצקאן בראשו מצביע על כך שההיגיון הפוליטי שלט בתהליכי התיווך הפוליטי של העיתון, וכי ההיגיון התקשורת-עסקי ושיטותיו נרתם כמעט במלואו לשיירות ההיגיון הפוליטי. רוב מאמרי הדעה הפוליטיים בענייני הבחירות נכתבו בידי יאצקאן – העורך הראשי, ואפשר לחוש בקריאה רגישה את סגנון דעותיו וניסוחיו בדיווח המידעי הראשוני של האירוע. כמו כן ניכר ניסיון למסגר את מערכת הבחירות כמאבק פנים קהילתי-יהודי, תוך כדי שימוש ניכר בסגנון סטריאוטיפי ומקוטב של היריבים הפוליטיים. האחריות למשבר הפנים יהודי-קהילתי ופולני-יהודי הוטלה על סטראטיפי שלילי של הנהגה מתבוללת ("דיקשטיין-נתנון"). לצדם של המתבוללים צוין לעיתים רחוקות כי הנהגה ה"עסקנית" של המחנה האורתודוקסי החסידי משתפת פעולה עם השחיתות המוסרית והלאומית של המתבוללים.

אפשר לומר שהיינט בעל הגוון האידיאולוגי-הלאומי, ביקש לנצל את שעת הכושר של המאבק הפוליטי הקוטבי כנגד המתבוללים והפולנים, לקידום ושכלול המרחב הציבורי היהודי, ולשימוש ביתרונות שהציע לקידום רעיונות לאומיים וציוניים על פי גישת "עבודת ההווה".¹²⁷

עורך *Izraelita*, מצדו, הציג לפני קהל קוראיו, אשר כלל בעיקר יהודים מתבוללים ופולנים מתקדמים, תמונה שלילית סטריאוטיפית ומקוטבת של הנהגת המחנה הלאומי היהודי כאחראית העיקרית למשבר הפולני-יהודי וכאיום העיקרי להחרפתו, אם כי נראה שנזהר בלשונו והעדיף לתקוף את עיתון היינט ודומיו, ובמקביל להמעט בערך השפעתם הציבורית הפוטנציאלית בקרב יהודי ורשה. בקוטב החיובי הועמד דווקא מחנה המתבוללים אשר מוסגר כחוג היחיד בקרב היהודים והפולנים גם יחד, המביט באופן מלומד, שקול ואחראי במצב החברתי, התרבותי והפוליטי בוורשה. כחלק מכך הם אף תוארו לעיתים קרובות כמי שמשלמים מחיר יקר בציבור היהודי מזה ובציבור הפולני מזה על מאמציהם לקידום השלום בין הפולנים ליהודים.

היינט מסגר באופן שלילי-אנטישמי ואף נלעג את רומן דמובסקי, מנהיג האנדקים, אם כי כאחראי משני בלבד למשבר, והעדיף להתמקד בהשחרת דמות המתבוללים מבית, ובטשטוש ההבדל בין דמובסקי לקוחז'בסקי, מועמד "הריכוז הלאומי" (האיחוד הלאומי-הפרוגרסיבי הפולני), ואף יחס לאחורונים "אנטישמיות מתקדמת" הגרועה מהאנטישמיות הלאומנית, בהיותה צבועה וערמומית. נראה שמסגור זה נבע מההיגיון הפוליטי של המתבוללים ואנשי "הריכוז הלאומי" שעשוי היה לקסום לחלק מבעלי

זכויות ההצבעה היהודים, שחלקם השתייך למעמד הבינוני ו/או המשכיל אשר קיים יחסים עסקיים ולעיתים תרבותיים-חברתיים עם ציבור הפולנים המתקדם. כמו כן היה שיקול חברתי ופוליטי פנים-יהודי במאבק של המחנה הלאומי היהודי על השליטה ב"גמינה", דהיינו ראשות הקהילה היהודית בוורשה, ועל דעת הציבור היהודי בתחום האידיאולוגי-לאומי.

לבסוף הוצגה ביקורתם של העיתונאים ברנר וואנווילד על היינט, צייטלין ויאצקאן. ברנר סבר כי העיתונים היינט ודער מאָמענט מאופיינים בדפוס כתיבה זול ורדוד עקב אינטרסים מסחריים. הוא ביכה בתרס"ח בחריפות את פעילותו העיתונאית של צייטלין, מורו וחברו הקרוב והנערץ בעת שהותם המשותפת בהומל עד 1901.¹²⁸ הוא טען כי צייטלין נקלע באופן טרגי אל "הביצה התחתונה" שבעיתון, ראה בהחלטתו של צייטלין להצטרף לכתיבה ועריכה בעיתונות היומית היידית הפופולרית בוורשה (אידישעס וואָכענבלאַט או היינט) כעין טרגדיה או אף בגידה של חברו-מורו הנערץ בעבר הלא רחוק – אשר לכאורה זנח את מפעל ההשכלה היהודית-העברית ו"האנושית" לטובת כתיבה עיתונאית-אקטואלית עממית בשפת היידיש. בטיטת מאמר הספד שכנראה נכתב ב-1920 בעקבות שמועת שווא על מותו של צייטלין, טען ברנר כי צייטלין פנה לכתיבה פובליציסטית רדודה במסגרת "עתונות ז'רגונית" רבת-מְכָר כהיינט ודער מאָמענט, והפך ל"כלי-שרת" בידי "עתונות הקפיטליסטית [...]. הורשאית הז'רגונית" המונעת מאינטרסים כלכליים בלבד.

אף מ' וואנווילד יצא ב-1908 בקונטרס ביקורתי חריף נגד היוזמות העיתונאיות של יאצקאן מזה ושל שאול הוכברג, המוציא לאור של השבועון פרייטיק, והשותף ביומן אונזער לעבען. דווקא על רקע הערכתו את חיוניות קיומו של מוסד העיתונות כצורך אנושי-מודרני בסיסי, הוא עובר למתקפה ביקורתית חריפה על סגנונו הזול, לדעתו, של היינט, ובעיקר על אישיותו והתנהלותו של יאצקאן, המאופיין לדעתו באישיות מושחתת וצינית העושה שימוש בסגנון כתיבה צווחני ומסולף מתוך אינטרסים שיווקיים.

נראה כי מקרה הבוחן של היומן היינט הניב ניתוח מרתק של דפוסי הארגון והעריכה של עיתון יהודי מרכזי בשלושים השנים שקדמו לחורבנו של היישוב היהודי בפולין. הייתה זו אף הזדמנות לבחון עיתונות יהודית יידישאית מתחילת המאה העשרים בשיטות מחקר שעוצבו בעיקרן לניתוח אמצעי תקשורת לאחר מלחמת העולם השנייה ובעיקר בסוף המאה העשרים ותחילת המאה העשרים ואחת, כגון מדרג מיסוד העיתונות המקומית של דן כספי ותיאוריות תקשורתיות כגון מודל תהליך התיווך, מסגור, אסכולת סדר היום ותיאוריית הבולטות.

כמובן יש לציין את היקפו המצומצם של המחקר הנוכחי מבחינת המקורות התיעודיים וגיליונות העיתון שנחקרו, ומבחינת טווח הזמן שנבחנו, אשר התרכזו כאן בעיקר בשנים הראשונות לקיומו של העיתון. עם זאת נראה כי מחקר זה עשוי להיות צעד ראשון בבחינה מחודש ונרחבת של העיתון היינט, על דפוסי הארגוניים, העריכתיים, החברתיים

והפוליטיים, כפי שנעשה לא מזמן במסגרת ספרה של ברקת-גלנצ'ר על דער מאַמענט, מתחרהו המר של היינט.

הערות

- * בהתאם לשיטה המופיעה ב"מפתח עיתונות יידיש", כותרות הפרסומים המצוטטות בשפת היידיש זכו לעריכה מודרנית רק בשימוש בסימנים הדיאקריטיים של היידיש, ואילו במקרה של מילים או של ציטוטים אחרים בשימוש ביידיש נעשתה התאמה מלאה לכתוב הסטנדרטי המודרני. כמו כן שמות בגוף המאמר ובהערות הביבליוגרפיות נכתבו בעברית, כגון: שמואל יעקב יצקן ושלום רוזנפלד.
- 1 חיים פינקלשטיין, עורכו האחרון של היינט, מונה במונוגרפיה שלו על העיתון מגוון רחב של עיתונים ביידיש, עברית ופולנית שיצאו לאור ביוזמת מייסדי היינט: שבעה יומנים (אידישעס טאַגעבלאַט, היינט, פּאַריזער היינט, הבקר, היינטיגע נייע, לעצטע נייעס, וּנאַווע סלאָוואַ (Nowe słowo), דורשבווען (ראַמאַנען אין העפּטען), תשעה שבועונים (אידישעס וואַכענבלאַט, אָפּיניאַ (opinja), בְּדֶרֶךְ, דאָס אידישע לאַנד, האַנדעלס-צייטונג (מאוחר יותר האַנדעלס-וועלט), הויז-דאָקטאָר, היינט, וועלט-שפיגעל, וּנאַוואַ פּאַלעסטינאַ (Nowa Palestyna), וירחון – דער חודש. וכן הוצאת-הבת של היינט, יהודיה, שהוציאה לאור ספרי לימוד ותפילה עבור בתי כנסת וספרות יפה ביידיש ובעברית. חיים פינקלשטיין, היינט: אַ צייטונג ביי יידן, תרס"ח-תרצ"ט, 1908–1939, תל אביב: פּאַרלאַג י.ל. פרץ ישראל, וועלט פּעדעראַציע פון פּוילשע יידן, תשל"ח 1978, עמ' 424 (להלן: פינקלשטיין, היינט: אַ צייטונג ביי יידן).
  - 2 אברהם נוברשטרן, "היינט: אודות העיתון", עיתונות יהודית היסטורית. אוחרו ב-10.10.2023 מתוך: <https://www.nli.org.il/he/newspapers/hyt>
  - 3 Yvonne Kleinmann, "François Guesnet, Polnische Juden im 19. Jahrhundert. Lebensbedingungen, Rechtsnormen und Organisation im Wandel", *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung/ Journal of East Central European Studies*, 49(2), 2000, p. 31
  - 4 Theodore R. Weeks, "Jews in the Kingdom of Poland, 1861-1914: Changes and acaontinuities", *Polin*, 27 (2014), pp. 305-319
  - 5 Paweł Samuś, *Wasza kartka wyborcza jest silniejsza niż karabin, niż armata...: z dziejów kultury politycznej na ziemiach polskich pod zaborami*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013
  - 6 Robert E. Blobaum, *Boycott! The Politics of Anti-Semitism in Poland, 1912-1914*, Washington, D.C.: The National Council for Eurasian and East European Research, 1998, pp. 287-289, 291
  - 7 Nicholas V. Riasanovsky. *History of Russia*, New York: Oxford University Press, 1993, p. 409
  - 8 *Nowa Gazeta*, 1, 187 (21.4.1906), p. 4
  - 9 Scott Ury, *Barricades and Banners: The Revolution of 1905 and the Transformation of Warsaw Jewry*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2012, pp. 180-183
  - 10 *Ibid.*, pp. 182-183
  - 11 Marian Fuks, *Prasa żydowska w Warszawie, 1823-1939*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979, p. 298
  - 12 אורן סופר, אין לפלפול!: עיתון "הצפירה" והמודרניזציה של השיח החברתי הפוליטי, ירושלים: מוסד ביאליק והאוניברסיטה העברית בירושלים, 2007, עמ' 41, 45.
  - 13 Herman Rosenthal & S. Posner, "Kempner Stanislaw Aleksander", *Jewish Encyclopedia*, 13 7, p. 466; Rafał Żebrowski, "Kempner Stanisław Aleksander", *Polski Słownik Judastyczny*,

- Zydowski Instytut Historyczny. Retrieved on December 2023 from: https://web.archive.org/web/20160412040141/http://www.jhi.pl/psj/Kempner_Stanislaw_Aleksander
- Agnieszka Jagodzińska & Marcin Wodziński, "Izraelita: Historia Pisma", in: Agnieszka 14
Jagodzińska & Marcin Wodziński (eds.), *Izraelita 1866–1915*, Wybór źródeł. Kraków–
Budapeszt: Wydawnictwo Austeria, 2015, p. 39
- Eugenia Prokop-Janiec, *Polish-Jewish Literature in the Interwar Years*, New York: Syracuse 15
University Press, 2003, p. 3
- Nahum Sokolow, "Moloch", *Izraelita*, 35, 3 (19.1.1900), pp. 1-2 16
- בנובמבר 1898 כבר לא צוין ב-"*Izraelita*" שמו של סוקולוב כמנהל ספרותי. ראו: שושנה שטיפטל, 17
"סוקולוב והאיזראליטה": פרק עלום בדרכו העתונאית של המנהיג הציוני הנודע ועורך ה"צפירה" –
כתיבה ועריכה בעתון מתבוללים בפולין", קשר, 17 (1995), עמ' 17–18, Ela Bauer, *Between Poles and Jews: The Development of Nahum Sokolow's Political Thought*, Jerusalem: Magnes 15
Press, 2005, p. 137
- גדעון קוץ, "נחום סוקולוב ו'הפונקציה רשמית' של העתונות העברית", קשר, 2 (1987), עמ' 23; 18
הלל זטופולסקי, *ספר היובל של "הצפירה"*, ורשה: דפוס הצפירה, 1912, עמ' XXV.
- שושנה שטיפטל, "נחום סוקולוב כעתונאי וכעורך", קשר, 8 (נובמבר 1990), עמ' 58–59. 19
- זלמן אפשטיין, "הצפירה" ועורכה נחום סוקולוב: נאום באספת "חובבי שפת עבר" בפטרבורג 20
ביום ד' באייר תרע"ב לכבוד חג היובל של "הצפירה", אוזור מן האתר: <http://benyehuda.org/epstein/032.html>
- נחום סוקולוב, "הקו הישיר", *ספר השנה*, שנה ג, וארשה תרס"ב. 21
- "הצפירה" לשנת 1906, "הצפירה", 259, 2.1.1906, עמ' 1. 22
- אבנר הולצמן, "הצפירה", *לקסיקון הספרות העברית החדשה*, אוזור מן האתר: <https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/99995055.php> 23
- Avner Holtzman, "Sokolow Nahum", *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, 24
available at: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Sokolow_Nahum
- Theodore R. Weeks, *From Assimilation to Antisemitism: The "Jewish Question" in Poland, 1850-1914*. DeKalb, IL: Northern Illinois University Press, 2006, p. 89; Keith Ian Weiser, "The 25
Politics of Yiddish: Noyekh Prilutski and the Folkspartey in Poland, 1900-1926", Columbia
Joanna (Weiser, "The Politics of Yiddish" (להלן): University, 2001, Ph.D. dissertation, p. 64
Nalewajko-Kulikow, "Di Haynt-mishpokhe": Study for Group Picture", in: Glenn Dynner and
François Guesnet (eds.), *Warsaw The Jewish Metropolis: Essays in Honor of 75th Birthday 26
of Professor Antony Polonsky*, Leiden/Boston: Brill, 2015, p. 264
- Joanna Nalewajko-kulikow, *Mówić We Własnym Imieniu: Prasa jidyszowa a tworzenie żydowskiej 26
tożsamości narodowej (do 1918 roku)*, Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo
Neriton, 2016, pp. 337-338; Weeks, *From Assimilation to Antisemitism*, p. 136
- Fuks, *Prasa żydowska*, p. 298. אברהם קירזשניץ, די יידישע פרעסע: אין דער געוועזענער 27
רוסלענדישער אימפעריע (1823–1916), מאַסקווע: צענטראַרלאַג, 1930, עמ' 22–30.
- Weiser, "The Politics of Yiddish", pp. 33-34 28
- גינזבורג מעיד, לחיזוק טענתו, על פגישה אישית שלו כעורך דער פריינד עם האחראי הממשלתי 29
על העיתונות, ניקולאי זֶבֶרְב, אשר הכניסו לַפְּנֵי וּלְפָנֵים למשרדו האיש, והציע בשם פְּלֶבָה תמיכה
כספית לעיתונו אם יוביל תעמולה שיטתית להגירה יהודית המונית, בין היתר לארץ ישראל, עקב
חשש מצפיפות אוכלוסין ברוסיה. שאול גינזבורג, "ערשטע יידישע טעגלעכע צייטונג אין רוסלאנד
"דער פריינד", בתוך: שאול גינזבורג, היסטאָרישע ווערק (נייע סעריע), באַנד איינס: אמאָליקע
פעטערבורג: פארשונגען און זכרונות וועגן יידישן לעבן אין דער רעזידענץ־שטאַט פון צאַרישן

- Weiser, ניו יארק: ציקא ביכער פארלעג, 1944, עמ' 184, 214-222 לחיזוק טענה זו ראו: Weiser, "The Politics of Yiddish", pp. 32-33
- 30 אברהם נוברשטרן, "דער פריינד", עיתונות יהודית היסטורית, <http://web.nli.org.il/sites/JPress/Hebrew/Pages/DFR.aspx>
- 31 אברהם וולף יאסני, "העיתונות היהודית בלודז", בתוך: יהודה גוטהלף (עורך), עיתונות יהודית שהיתה, תל אביב: האיגוד העולמי של העיתונאים היהודים, 1973, עמ' 257.
- 32 "הזמן היומי", הזמן, 1, שנה שנייה, 14.12.1904, עמ' 1.
- 33 נתן כהן, "בן ציון כ"ץ", קשר, 38 (אביב 2009), עמ' 117.
- 34 Boris Kotlerman, "Yatskan Shmuel Yankev", *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Retrieved on September 2023 from http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Yatskan_Shmuel_Yankev
- 35 Nalewajko-Kulikow, "Di Haynt-mishpokhe", p. 257
- 36 יצחק גרינבוים, "זכרונות וועגן "היינט", בתוך: דוד פלינקער, מרדכי צאנין ושלום ראָזענפעלד (עורכים), די יידישע פרעסע וואָס איז געווען, תל אביב: וועלטפאָרבאַנד פון די יידישע זשורנאַליסטן, 1975, עמ' 18-19.
- 37 Sarah Abrevaya Stein, נוברשטרן, "היינט: אודות העיתון"; לעיון נוסף על 'דער פריינד' ראו: Sarah Abrevaya Stein, *Making Jews Modern: I Yiddish and Ladino Press in the Russian and Ottoman Empires*, Bloomington, IN: Indiana University Press, 2004
- 38 "Yatskan, Shmuel Yankev"; Kotlerman, "Yatskan, Shmuel Yankev"; אידישעס טאַגעבלאַט, 1, ד' בסיון תרס"ו (28.5.1906), עמ' 4; אידישעס וואָכענבלאַט, 1, כ' בכסלו תרס"ז (7.12.1906), עמ' 12. צייטלין מצוין במודעה שבתחתית העמוד לצד פינקלשטיין ויאצקאן.
- 39 גיליון היינט הראשון יצא לאור ב-22.1.1908.
- 40 פינקלשטיין, היינט: אַ צייטונג ביי יידן, עמ' 25; Nalewajko-kulikow, "Di Haynt-mishpokhe", pp. 257-258
- 41 Kotlerman, "Yatskan, Shmuel Yankev"
- 42 Kalman Weiser, "A Tale of Two Pryluckis: On the Origins of the Yiddish Press in Warsaw", Nathan Cohen, (Weiser, "A Tale of Two Pryluckis: (להלן: *Gal-Ed*, 22 (2009/10), pp. 102-103 "Shund and the Tabloids: Jewish Popular Reading in Inter-War Poland", *Polin*, 16 (2003), p. 192
- 43 לשם כך צירף לצוות העיתון סופרים ופובליציסטים מכובדים כגון הלל צייטלין, י"ל פרץ ודוד פרישמאן. נתן כהן, "עיתונות יהודית יומית בפולין", בתוך: ישראל ברטל וישראל גוטמן (עורכים), קיום ושבר: יהודי פולין לדורותיהם, כרך ב, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"א, עמ' 304.
- 44 Nalewajko-Kulikow, "Di Haynt-mishpokhe", p. 257
- 45 Weiser, "A Tale of Two Pryluckis", pp. 102-103
- 46 Joanna Nalewajko-Kulikow, "The Thoughts of Modern Jews (Myśli nowoczesnych Żydów): Elections to 4th Duma, Economic Boycott and Polish-Jewish Relations (1912-1914) as Seen by Warsaw's Haynt", *Kwartalnik Historii Żydów-Jewish History Quarterly*, 2 (2016), p. 280 (להלן: (Nalewajko-Kulikow, "The Thoughts of Modern Jews")
- 47 Nalewajko-Kulikow, "Di Haynt-mishpokhe", p. 254; Andrzej Paczkowski, *Prasa codzienna Warszawy w latach 1918-1939*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1983, p. 245
- 48 Kalman Weiser & Keith Ian Weiser, *Jewish People, Yiddish Nation: Noah Prylucki and the Folkists in Poland*, Toronto: University of Toronto Press, 2011, p. 72
- 49 יצחק גרינבוים, "זכרונות וועגן היינט", עמ' 18-19.

- 50 פינקלשטיין, היינט: אַ צייטונג ביי יידן, עמ' 27.
- 51 Fuks, *Prasa żydowska*, p. 298
- 52 זלמן רייזען, "הלל צייטלין", לעקסיקאן פון דער יידישער ליטראַטור, פרעסע און פּילאָלאָגיע, דריטער באַנד (פ-ק), ווילנע: ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקין, תרפ"ט 1929, עמ' 304.
- 53 פינקלשטיין, היינט: אַ צייטונג ביי יידן, עמ' 23.
- 54 ש. עמ' 27.
- 55 ש. עמ' 30.
- 56 אברהם גאַלדבערג, "די ענטשטעהונג און דער וועג פון היינט", בתוך: נחמיה פינקלשטיין ושמואל יעקב יאַצקאן (עורכים). היינט 1908-1928: תרס"ח-תרפ"ח, יוביליי בוך, וורשה: דפוס היינט, 1928, עמ' 3 (להלן): פינקלשטיין ויאצקאן, היינט 1908-1928).
- 57 המונח "פובליציסטיקה-ספרותית" מכוון כנראה מהמשך הכתוב ומעיון בגיליונות העיתון, בעיקר לספרות פופולרית, כגון פיליטונים ו"רומני המשרתות" המכונה בפי אנשי היינט כ"נובלות".
- 58 גרינבוים, "זכרונות וועגן "היינט", עמ' 19.
- 59 פינקלשטיין, היינט: אַ צייטונג ביי יידן, עמ' 15.
- 60 משה סנה, "היינט: אַ נעכטן אָן אַמאָרגן", בתוך: דוד פלינקער, מרדכי צאנין ושלוש ראָזענפעלד (עורכים), די יידישע פרעסע וואָס איז געווען, תל אביב: וועלטפּאַרבאַנד פון די יידישע זשורנאַליסטן, 1975, עמ' 53. משה סנה (1909-1972) היה רופא, העורך הפוליטי של היינט, מנהיג פוליטי בפולין, ולימים ממייסדי מפ"ם בארץ.
- 61 פינקלשטיין, היינט: אַ צייטונג ביי יידן, עמ' 44-45.
- 62 פינקלשטיין ויאצקאן, היינט 1908-1928, עמ' VI-I.
- 63 ראו: אייזיק רמבה, "שלושה רחובות: לנשמת ד"ר יהודע גטוליב הי"ד", המשקיף, 1042, 16.10.1942, עמ' ג.
- 64 פינקלשטיין ויאצקאן, היינט 1908-1928, עמ' 202.
- 65 ש. עמ' 205.
- 66 היינט, 255, 25.11.1908.
- 67 דן כספי, "ביזור אמצעי התקשורת במערכת ריכוזית: דוגמת העיתונות המקומית בישראל 1980-1959", בתוך: הנ"ל ויחיאל לימור (עורכים), אמצעי תקשורת המונים בישראל: מקראה, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1998, עמ' 211.
- 68 Weiser, "A Tale of Two Pryluckis", p. 90.
- 69 Kalman Weiser, "Prylucki, Tsevi", *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Retrieved on September 2023 from: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pry%25%82lucki_Tsevi
- 70 נח פּרילוצקי, "דער 'וועג': א בינטעל זכרונות", דער מאָמענט, 176, 8.1930.15, עמ' 7 (להלן): פּרילוצקי, "דער וועג".
- 71 צבי פּרילוצקי, זכרונות צבי פּרילוצקי, ארכיון יד ושם, M10/175, I, 144, עמ' 7 (להלן): פּרילוצקי, זכרונות צבי פּרילוצקי).
- 72 Keith Ian Weiser, "The Politics of Yiddish: Noyekh Prilutski and the Folkspartey in Poland, 1900-1926", Columbia University, 2001, PhD dissertation, p. 40
- 73 Weiser, "A Tale of Two Pryluckis, pp. 98-100
- 74 Nathan Cohen, "Spektor, Mordkhe", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*.
- 75 "Saul Hochberg, Pioneer of Jewish Press, Dies in Palestine", *JTA – Jewish Telegraphic Agency*, 23.4.1942, 4. Retrieved on September 2023 from: <https://www.jta.org/1942/04/23/archive/saul-hochberg-pioneer-of-jewish-press-dies-in-palestine>; http://pdfs.jta.org/1942/1942-04-23_091.pdf?_ga=2.6232947.1112520802.1539929422-729570777.1522153536

- 76 נח פרילוצקי, "וועגען פוילישן קאָנגרעס אין וואַשינגטאָן", *אונזער לעבען*, 31.5.1910.
- 77 הגיליון הראשון יצא לאור ב־18 בנובמבר 1910. "דער מאָמענט", 1, 18 בנובמבר, 1910, "עיתונות יהודית היסטורית. אווזר ברצמבר 2023 מן האתר [https://www.nli.org.il/he/newspapers/he-20--1--img-txIN%7ctxTI-----1](https://www.nli.org.il/he/newspapers/he-20--1--img-txIN%7ctxTI-----1-dmt/1910/11/18/01/?&e=-----he-20--1--img-txIN%7ctxTI-----1) תאריכים אחרים, כגון: 5 בנובמבר על ידי חני ברקת-גלצנר, *היומון בידיש: דער מאָמענט* (1939–1910), *אופן הצגת אירועי התקופה בפולין מעל דפי העיתון*, ירושלים: הוצאת מפעל סדן ליד הקתדרה לידיש, האוניברסיטה העברית, 2018, עמ' 100 (נראה שהיא התייחסה לתאריך לפי המניין היוליאני שהיה נהוג באימפריה הרוסית עד ל־31 בינואר 1918, אשר צוין בסוגריים בכל העיתונים בוורשה) (להלן: ברקת-גלצנר, *היומון בידיש*), וכן 11 במאי באנציקלופדייה של Nathan YIVO: Cohen, "Moment, Der", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. Retrieved on September 2023 from: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Moment_Der.
- 78 פרילוצקי, *זכרונות צבי פרילוצקי*, עמ' 72–75.
- 79 ברקת-גלצנר, *היומון בידיש*, עמ' 72.
- 80 N, "אין די אידישע צייטונגען: דער "פריינד" וועגען הלל צייטלינג'ען", *היינט*, 190, 29.8.1913, עמ' 3.
- 81 ברקת-גלצנר, *היומון בידיש*, עמ' 73.
- 82 ההסתדרות הטריטוריאליסטית היהודית (יִט"א) – ייִדישע טעריטאָריאַליסטישע אָרגאַניזאַציע; ITO Jewish Territorialist Organization) – נוסדה בידי קבוצת פעילים ציוניים, בהנהגת ישראל זנגוויל (1864–1926), אשר פרשה מהתנועה הציונית כתגובה להחלטת הקונגרס הציוני השביעי (1905) לדחי תכניות התיישבות שאינן בארץ ישראל, ועל רקע החרפת מצוקתם של יהודי מזרח אירופה. חברי יט"א ביקשו למצוא מחוץ לארץ ישראל טריטוריה שבה תוכל לקום התיישבות יהודית אוטונומית. ראו: גור אלרואי, "ארץ לעם ולא עם לארץ": ההסתדרות הטריטוריאליסטית היהודית (יט"א), התנועה הציונית וההגירה היהודית בראשית המאה ה־20, *עיונים בתקומת ישראל*, 14 (2004), עמ' 539–342; Laura Almagor, "Fitting the Zeitgeist: Jewish Territorialism and Geopolitics, 1934–1960", *Contemporary European History*, 27, 3 (2018), p. 353
- 83 תנועת ה"פולקיסטים" (המפלגה העממית היהודית – די ייִדישע פֿאָלקספּאַרטיי) נוסדה בהובלת שמעון דובנוב וישראל אפרויקין, בסנקט פטרסבורג ב־1906 כמפלגה פוליטית שחתרה לזכויות אוטונומיות ליהודים "בתור לאום עברי שלם" במרחב הפוליטי, האזרחי והלאומי־תרבותי באימפריה הרוסית, בדרישה לקידום הדמוקרטיזציה והפרלמנטריזם באימפריה. למפלגה קמו מהדורות בשם דומה ובדגש תרבותי־יהודי חילוני בשימוש בשפת היידיש, בוורשה בסוף 1915 בהובלת נח פרילוצקי, וב־1926 בוורשה בהובלת צמח שבד ופעילים מקודמתה בוורשה. ראו: ש' דובנוב, "ע"ד מטרותיה ותעודותיה של המפלגה העממית היהודית", *הזמן*, 16, 1.2.1907, עמ' 1–2; Weiser, "The Politics of Yiddish", pp. 77, 211, 341; Kalman Weiser, "Folkists", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, retrieved on February 2023 from: <https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Folkists>
- 84 שם, עמ' 80.
- 85 "וורשה", *הצפירה*, 64, 28.3.1912, עמ' 3.
- 86 "די לוייה פון מ' קרינסקי", *היינט*, 241, 22.10.1916, עמ' 3.
- 87 "מאניש (מאגנוס) קרינסקי ז"ל", *הצפירה*, 234, 22.10.1916, עמ' 2–3.
- 88 "מ. קרינסקי ז"ל", *דער מאָמענט*, 241, 22.10.1916, עמ' 2.
- 89 "די לוייה פון ר' יעקב מאנוס קרינסקי ז"ל", שם, 241, 22.10.1916, עמ' 3.
- 90 Jesper Strömbäck, "Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics", *The International Journal of Press/politics*, 13, 3 (2008), p. 232–233 (להלן: Strömbäck, "Four Phases of Mediatization")

- Thomas E. Patterson, *Out of Order: An Incisive and Boldly Original Critique of the News Media's Domination of America's Political Process*, New York: Vintage Books, 1994, p. 62; Strömbäck, "Four Phases of Mediatization", p. 233
- 91
- Strömbäck, "Four Phases of Mediatization", p. 233
- 92
- נח פּרילוצקי, "אַ ליגען! (צו דער פראגע וועגען דעפוטאט פון ווארשא)", *דער מאַמענט*, 242, 4.11.1912, עמ' 2. מניתוח מאמריו ניכר שהוא נזהר מלסטות באופן משמעותי מההחלטות הרשמיות של המחנה הלאומי שראו בבחירת מועמד יהודי ברירת מחדל אם לא ימצא מועמד פולני שיתמוך בפומבי בשוויון זכויות ליהודים. ראו: נח פּרילוצקי, "ניין איך גלויב נישט!", *דער מאַמענט*, 229, 20.10.1912, עמ' 1.
- 93
- שמואל יעקב יאַצקאָן, "פון טאָג צו טאָג: אונזער ענטפער", *היינט*, 213, 29.9.1912, עמ' 1. זאת בניגוד לדבריו של ולדימיר לויין כי "בתחילת הפרשה, באוגוסט 1912, חשבו כל הפוליטיקאים היהודים בפולין שהיהודים חייבים להצביע בעבור המועמד הפולני בגלל חשיבותה הרבה של ורשה בעיני הפולנים". ראו: ולדימיר לויין, *ממפכה למלחמה: הפוליטיקה היהודית ברוסיה, 1907-1914*, ירושלים: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, 2016, עמ' 107. כמו כן ראו דבריו של נח פּרילוצקי על תמיכתו בבחירת מועמד יהודי בוורשה: נח פּרילוצקי, "אַראָב די מאסקע!", *דער מאַמענט*, 225, 15.10.1912, עמ' 2.
- 94
- Keith Ian Weiser, "The Politics of Yiddish", pp. 106-107
- 95
- פעילים ציוניים מרכזיים בפולין ובכלל, כגון נחום סוקולוב, השל פרבשטיין ויצחק גרינבוים, היו בעלי תפקיד חשוב בוועדת הבחירות, אם כי התנועה הציונית הפולנית הצהירה כי אין היא נוקטת עמדה רשמית בעניין הבחירות. ראו: Stephen David Corrsin, "Political and Social Change in Warsaw from the January 1863 Insurrection to the First World War: Polish Politics and the Jewish Question", PhD. dissertation, The University of Michigan, 1981, p. 292
- 96
- Weiser, "The Politics of Yiddish", p. 107
- 97
- דער מאַמענט*. ראו: הלל צייטלין, "צו די וואהלען אין וואַרשא", *דער מאַמענט*, 200, 9.9.1912, עמ' 2; נחום סוקולוב, "הארות פולטיות: (בנידון בחירות הדומה) VIII", *הצפירה*, 211, 6.10.1912, עמ' 2. סוקולוב מציינ במאמר שפרסם לאחר היוודע ניצחונה של רשימת הוועד היהודי בבחירות לבוררים כי "חלק על דעה זו [...] שהציר בורשה צריך שיהא גוי". ראו: אורח לשבת, "משבת לשבת, עיני דיומא", *הצפירה*, 222, 18.10.1912, עמ' 2.
- 98
- Nalewajko-Kulikow, "The Thoughts of Modern Jews", p. 283
- 99
- "די וואַקבאַנאַליע פון פּוילישען אַנטיסעמיטיזם", *היינט*, 209, 22.9.1912, עמ' 1. מקור המילה וואַקבאַנאַליע (ברוסית: Вақханалия, בפולנית: Bachanalialia, ובגרמנית: Bacchanalien) הוא המונח הלטיני: Bacchanalia, שמה של כת רומאית סודית מהמאה השנייה לפסה"נ שערכה טקסים לכבוד האל בקבוס, דיוניסוס היווני, בדמות מסיבות המלוות בשתייה לשוכרה וזימה. להרחבה, ראו: Ingo Gildenhard & Andrew Zissos, *Ovid, Metamorphoses, 3.511-733: Latin Text with Introduction, Commentary, Glossary of Terms, Vocabulary Aid and Study Questions*, Cambridge: Open Book Publishers, 2016, pp. 65-67
- 100
- שם.
- 101
- קזימייז' נתנסון (1853-1935, בפולנית: Kazimierz Eryk Natanson), איל בנקאות ותעשייה יהודי-פולני, ממיסדי העיתון הפרוגרסיבי *Nowa Gazeta*. עמד בראש האליטה המתבוללת היהודית בוורשה, לצד קרוב משפחתו שמואל דיקשטיין. ראו: Alina Cala & Marcos Silber, "Natanson Family", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, Retrieved on September 2023 from: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Natanson_Family
- 102
- "עבור היהודים, הכנס זימן שלושה אישים: היושב ראש של הגמינע ומועצת הקהילה היהודית, מ' ברגסון, קזימייז' נתנסון, עורך הַנְאָוָאָ גאַזעטאַ וסטניסלב קמפּנר. ברגסון הזקן סירב להשתתף בשל

- 103 ראו תגובתו של יאצקאן, עורך הַיִנְט, בשני מאמרי המערכת שהופיעו בימים שלישי ורביעי (25.9.1912-24.9.1912) באותו שבוע.
- 104 שמואל יעקב יאצקאן, "פון טאָג צו טאָג: וואָס איז דער חדוּשׁ?", הַיִנְט, 211, 24.12.1912, עמ' 1.
- 105 ולדימיר פּוּרִישְׁקֵבִיץ' (Владимир Митрофанович Пуришкевич – 1920-1870) יליד בכסרביה, ייסד את ארגון הימין המונרכיסטי-נוצרי אורתודוקסי הרוסי "ברית העם הרוסי" (Союз русского народа) אשר פעל כחלק מתנועת המאות השחורות האנטישמית. פּוּרִישְׁקֵבִיץ' נודע בנאומיו חוצבי הלהבות ובהתנהגות לא-נינוחה ויוצאת דופן. ראו: Jack Langer, "Fighting the Future: The Doomed Anti-revolutionary Crusade of Vladimir Purishkevich", *Revolutionary Russia*, 19, 1 (2006), p. 42
- 106 "ווילדע חוצפה" – ביטוי זהה לכתבה שנדפסה יומיים קודם לכן: "דִי וואַקאַנאַלִיע פּוֹן פּוֹלִשְׁען אַנטיִסֵעִמִיטִיזִם", הַיִנְט, 209, 22.9.1912, עמ' 1.
- 107 הפיוט "מה פִּית" הוא זמר לליל שבת, הנהוג בקהילות אשכנז, אשר נתחבר כנראה במאה השלוש-עשרה ומבוסס על פסוק משיר השירים ז, 7. עם זאת הפיוט בהגיתו הפולנית המשובשת "מאיופס" היה, מהמאה השש-עשרה ביטוי בפועל כוזב וכריקוד וכינוי להשפלה ולביזוי היהודים בידי הפריצים הפולנים. ראו: חנא שמרוק, "מאיופס" – מושג-מפתח בתולדות היחסים בין יהודים לפולנים, בתוך: ישראל ברטל (עורך), הקריאה לנביא: מחקרי היסטוריה וספרות, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, 1999, עמ' 101-102.
- 108 כוונתו של יאצקאן כנראה לפסילה המעליבה (של המתבוללים) בידי האנדקים כל משא ומתן עם יהודים, אפילו עם המתבוללים.
- 109 שמואל יעקב יאצקאן, "פון טאָג צו טאָג: ער איז גערעכט!", הַיִנְט, 212, 25.9.1912, עמ' 1.
- 110 הג'ל, "פון טאָג צו טאָג: אונזער ענטפער", שם, 213, 29.9.1912, עמ' 1.
- 111 19 גיליונותיו של הירחון הפובליציסטי-ספרותי המעורר יצאו לאור בלונדון מטעם אגודת מסדה, אשר ייסדו יוסף חיים ברנר ור' בנימין (שם העט של יהושע דרלר-פלדמן), מינואר 1906 עד אוגוסט-ספטמבר 1907. על הַמְעוֹרֵר, ייסוריו והתלבטותיו של ברנר באותה עת ראו: סיני רוסינק, ננה אריאל ומורן פרי, הַמְעוֹרֵר: כתב עת היסטורי דיגיטלי, 2019. אוחזר ב-3.11.2020 מן האתר <http://hameorer.net/hameorer-2/>
- 112 יצחק בקון, "י"ח ברנר: על הלל צייטלין: מן העזבוך", מבפנים, כח, 4, תשכ"ז, עמ' 334-343, הערה 15 (להלן: בקון, "י"ח ברנר").
- 113 Mikhail Krutikov & Shachar Pinsker, "Zeitlin, Family", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, Retrieved on September 2023 from: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Zeitlin_Family
- 114 ראו סברתה של חמוטל ברייטוסף, "מה קיבל יוסף חיים ברנר מהלל צייטלין?", בתוך: אבנר הולצמן, גדעון כ"ץ ושלום רצבי (עורכים), מסביב לנקודה: מחקרים חדשים על מ"י ברדיצ'בסקי, י"ח ברנר וא"ד גורדון, קריית שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, תשס"ח, עמ' 175, הע' 4.
- 115 נראה שכרנר התלבט במידה שבה צריך להיזהר בתיאור צייטלין, אם מתוך דבקות באמת ואם מתוך כבוד לנפטר. על פי דעתו "מובן שהמחשבה הזאת שהבעתי כאן אינה אלא מחשבה בלבד, ואף גם די-גסה. עליה יש ויש להוסיף וצריך היה להוסיף, וממנה יש ויש לגרוע. בכל אופן, צריך היה, לו יכולתי, להדיקה, כלומר, לבטא ביתר דקות, ביתר התאמה אל האישיות החשובה הלל צייטלין. אבל בקירוב, נדמה לי, שהיא קרובה אל הנכון". ראו: בקון, "י"ח ברנר", עמ' 335.

- 116 שם, שם.
- 117 שם: "מטורף, סובל מטירופו [...] וחושב על עצמו גדולות [...] הוא היה פחות גדול ממה שחשב על אודות עצמו". ראו גם אליעזר ויצטום וולדימיר לרנר, גאונות ושיגעון: היחסים המורכבים בין יצירתיות לפסיכופתולוגיה, תל אביב: הוצאת אריה ניר, תשס"ט 2009.
- 118 בקון, "י"ח ברנר", עמ' 336.
- 119 ראו הערות 47, 48 לעיל; בקון, "י"ח ברנר", לעיל, עמ' 335: "יסוד עבודתו [...] הנה המיית-נפש ושאיפה להינצל מן החאוס, אבל מפני שלא הספיקו לו הכוחות, לכן עלה הרבר בידו אלא באופן חיצוני [...] בסגנון קל של הטפה, בעשיית איזה רושם. אבל בפנים לא נתברר לו כלום [...] והוא יכתוב בשביל מניין? הוא יעבוד בהיינט במומענט". "והוא עבד שם ורדף אחרי הגדלות, ורדף אחרי הפופולריות, ורדף אחרי מלת האמת – הכל ביחד, ערבוכיה".
- 120 שם, עמ' 336.
- 121 שם.
- 122 Ury, *Barricades and banners*, pp. 182-183; חגי זילברברג, "בחינת התיווך הפוליטי-תקשורתית ותפקיד העיתונות בקידומו של מרחב ציבורי לאומי-יהודי באמצעות ניתוח התייחסות העיתונות היהודית בוורשה למערכת הבחירות לדומה הרביעית", עבודת מוסמך, אוניברסיטת אריאל בשומרון, 2018, עמ' 39-40, 65, 72, 74-75, 79-81.
- 123 זלמן רייזען, לעקסיקאן פון דער יידישער ליטראטור פרעסע און פילאָלאָגיע, חלק שלישי (פ-ק), ווילנע: ווילנער פּאַרלאָג פון ב. קלעצקין, תרפ"ט 1929, עמ' 402.
- 124 "Saul Hochberg, Pioneer of Jewish Press, Dies in Palestine"
- 125 מ' וואנווילד, די אידישע פרעסע ביי יאצקאן-האָכבערג אין די הענד, ווארשא: פערלאג "יוגענד", תרס"ט (1908), עמ' 1.
- 126 שם, עמ' 10.
- 127 ראו למשל: יוסף גולדשטיין, בין ציון לציונות: תולדות התנועה הציונית 1881-1914, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 1995, יח' 1-4, עמ' 32-294.
- 128 שרגא בר-סלע, בין סער לרממה: חייו ומשנתו של הלל צייטלין, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1999, עמ' 12, 20.